

Старосвітські батюшки та матушки

Автор:

Іван Нечуй-Левицький

Старосвітські батюшки та матушки

Іван Семенович Нечуй-Левицький

Іван Нечуй-Левицький

СТАРОСВІТСЬКІ БАТЮШКИ ТА МАТУШКИ

Широко розкинулось село Вільшаниця, недалеко од Росі, по зелених горбах та долинах. Серед села в долині лиснів довгий ставок. Коло самої греблі проти млина на пригорку стояла стара дубова церква з п'ятьма банями, а коло неї, неначе вгніздившись в густому вишнику, стояла ще старіша за церкву, присадкувата, широка дзвіниця з стовпчиками навкруги. Проти церкви через дорогу була оселя вільшаницького священика; за старим домом зеленів старий садок. І пригорки, й довгі долини, й зелені левади в вербах понад ставком – усе зеленіло й лисніло на веселому сонці, а білі чисті хати скрізь білили в садках, ніби чиясь вередлива рука, граючись, розкидала їх в поетичному безладді по горбах та долинах.

На південь за пологими левадами та сіножатями, за купами вільхи та верболозу, проти синього неба ясно вирізувалась ламана смуга горяного берега Росі. По горах та западинах мріли ліси; поміж лісами ніби тонули в срібній імлі то там, то там села, блищали хрести на білих банях церков, мріли на пригорках білі хати. Високий берег, оповитий прозорим туманом, мрів в далечині, неначе поетичний міраж в прозорому синьому небі.

Дія діялась в двадцятих роках ХІХ віку. Було літо. Вже зайшли жнива. Вже настав гарячий робітній час. Стояла година, ще й до того був будень, – а в дворі й за двором в священика стовпилась сила народу: в Вільшаниці тільки що поховали

старого священика, Петра Моссаковського. Уся громада зійшлась в його двір на поминальний обід.

Усе широке подвір'я суспіль було заставлене не столами, а дошками, покладеними на пеньках та окоренках. Вподовж цих дошок сиділи долі довгими рядками парафіяни покійного панотця. За подвір'ям стовпилась сила дітей, хлопців та дівчат і заглядала в двір через тин. Діти повилазили на тин і обсіли його, неначе горобці. На городі палало трое багаттів, а кругом їх вештались молодиці, сновигали баби. В легенькому диму од багаття було видно з десятків здорових золійників та горшків з усякою стравою для обіду. Незабаром молодиці почали насипати в здорові миски та яндоли страву й ставили по дошках; другі виносили з хати в ряднах і розкладали по столах покраяний на скибки хліб та книші. Коло самісінького порога довгими рядками посідали за обід старці та старчихи сливе з усіх ближчих сіл. Народу було сила. Місця для всіх не ставало: одні рядки, пообідавши, вставали, другі сідали натомість. Після чоловіків сідали молодиці та баби.

Прислугуючі наймички та молодиці насилу настачали страви. Тут обідало все село, обідали прохожі, проїжджачі; старці посходились з усієї околиці... Горілка виходила відрами, та й ще не можна було настачити на всіх.

Чотири сини небіжчика отця Петра – два священики, один диякон і один дяк – з здоровими пляшками в руках ходили поміж столами і підряд частували усіх.

Найщедріше частували вони парафіян свого панотця, бо знали, що громада зараз по обіді почне вибирати заступника на місце старого покійного панотця. А ім усім однаково бажалось зайняти батькове місце в рідному, здоровому й багатому селі.

На причілку, в холодку, під високими черешнями, були понакривані столи для духовенства та значніших парафіян-господарів. Невістки покійника вітали гостей.

Сонце стало на вечірньому прюзі. Священики встали з-за столів, а за ними разом повставали усі люди на всьому широкому дворі. Гомін стих одразу. Настала така тиша, неначе на всьому дворі не було живої душі. Стало чуть, як щебетали в садку пташки. Старий сивий священик, обернувшись до церкви, почав правити здоровим басом парастас. Його голос розлягався по всьому подвір'ї. Старий

батюшка наприкінці парастаса підняв голос і голосніше покликнув «вічну пам'ять» небіжчикові. І все духовенство, яке тут було, заспівало «вічна пам'ять!». А в той час титар, сивий, аж білий, з довгими вусами, тричі навхрест підійняв вгору здоровий полив'яний червоний жбан сити, придержуючи зверху рукою хліб, котрим був накритий жбан. Усі люди, що стояли в дворі і за двором, почали хреститись та кланятись до церкви: сотні рук замахали, сотні голів то нахилились, то піднімались, сотні уст шепотіли не дуже тихо: «Вічна пам'ять! вічна пам'ять!» І несподівано неначе схопився серед тиші в дворі вітер, і неначе зашелестів на вітрі лист в садку на дереві. І той шелест помаленьку стихав, доки зовсім не стих... і знов в дворі і на причілку стало тихо-тихо, аж мертво...

Сини покійника з усім духовенством пішли в покої. Чоловіки поздіймали дошки й повносили в повітку; поодкочували під тин пеньки та окоренки. Сила людей розсипалась по дворі. Молодиці та старці повиходили з двору за ворота. Зісталась в дворі сама громада. Почались вибори нового священика.

Громада загомонила й загула, неначе загули бджоли в пасіці пізнього літнього вечора після важкого гарячого дня; по всьому дворі люди позбивались в купки й стиха розмовляли. Насилу було чути то там, то там: «А хто пак оце буде в нас за священика? Кого нам обирати?» Одні радили, що найкраще було б обібрати на парафію одного з старших синів покійника, котрі вже були священиками в сусідніх селах; другі обзивались за третього сина – диякона; але ще тихіше ходив гомін, що старші сини покійного панотця не дуже мирять з своїми парафіянами, а диякон п'є по корчмах горілку й б'ється не тільки з людьми, але часом і з жидами, навіть з жидівками.

– Панове громадо! – спокійним, але твердим голосом промовив старий титар, кругом котрого стовпились такі ж самі старі діди. – З-поміж чотирьох цих настоятелів на парафію оберімо собі за священика найменшого покійникового сина Харитона. Він зріс на наших очах; ми його добре знаємо. І чоловік він добрий, богобоящий, не гордий; часом вряди-годи вип'є з нами по чарці, але не п'янствує, не тиняється по корчмах; він і до людей привітний та ласкавий, і гортань має добру. Нема що й казати! З його буде добрий священик. Напишімо прошення до владики, даймо йому підводу та грошей на дорогу, та й нехай з богом рушає до Києва. Чи так, панове громадо?

– Так, так! Титар добре радить! – загомоніли діди кругом титаря, і ця гадка, неначе стрілами, полетіла по всьому дворі.

Титар вийшов з свого круга, пройшов вздовж і впоперек по дворі поміж громадянами та питав в усіх і в кожного, чи пристають вони на його думку за цього одного з чотирьох теперішніх настоятелів на вільшаницьку парафію. Перед титарем люди розступались; голови без шапок коливались, і од кінця до кінця скрізь було чути: «Так, так! Це правда! Нехай Харитін буде в нас за священника!»

Титар пішов в покої і оповістив священникам і самому Харитонові, що парафіяни обібрали його на парафію. Старшим синам покійника очевидячки стало ніяково. Харитін поклонився покірненько й подякував за честь.

– Вийдіть же, пане дяче, до громади! – сказав титар, легенько кланяючись Харитонові.

Харитін вийшов на ганок. Слідком за ним вийшли священники, окрім братів. Гомін в громаді одразу стих. Титар з сходів голосно спитав:

– Чи згоджуєтесь, панове громадо, щоб мати добродія Харитона в себе за священника на нашій парафії?

– Згода, згода! – гукнула громада як один чоловік. – Нехай він буде в нас за священника!

Харитін низько поклонився й подякував громаді.

– Волимо Харитона! Харитін нехай буде в нас за панотця! – знов загуло з усіх боків.

Харитін знов поклонився й хотів щось сказати, щоб подякувати громаді, але вже й перших його слів не можна було почути. Піднявся шум та гам, яким звичайно кінчаються усі громадські збори. Громада гула, неначе вітер в лісі. Задні лави заколивались і посунули з двору. Неначе вода в здорову заливу, що несподівано одразу прориває греблю, вони погнали поперед себе купи дітвори, хлопців та молодниць, котрі висли коло воріт. Заворушилось і все стовпище в дворі і широкою хвилею полилось з воріт на улицю. В дворі стало порожньо й тихо.

На ганку все ще стояв щасливий Харитін, високий, тонкий, рівний станом, біловидий, з густими русявими кучерями, що спадали трохи не до плечей. Він

пильно дивився на густу масу чорних шапок, схожу на чорну ріллю, доки й останній чоловік не вийшов з двора. В його на делікатному виду зайнявся рум'янець, як він, провівши очима всіх до останку, вертався в світлицю серед сусідів священників, котрі, очевидячки, спочували до його й були прихильніші до його, ніж до братів.

– Поздоровляємо вас, Харитоне Петровичу! – перші загомоніли проворні матушки.
– Теперечки ж шукайте собі десь гарну паніматку, та й нехай вам бог благословить на парафію сісти.

Харитонів брат, диякон, глянув сердито на матушок, неначе п'ятака ім кинув, і промовив:

– В батька ще й ноги не захололи, а ви вже й про весілля...

– Та що ж, брате! Живий живе й гада! – обізвався найстарший брат. – Вже батька не вернемо з домовини. А от вийдуть сороковини, то й щастя, боже, Харитонові й одружитись, і висвятитись.

– Оце правда! Це мудре слово! Хіба ж в нас не знайдеться з ким одружитись, чи що? А гаятись тепереньки з цим таки не випадає, – задріботіли матушки.

Вони вже неначе й забули за похорон і почали перебирати та пригадувати усіх знайомих паннів в околиці. Одна матушка згадала між іншими паннами за Онисю Прокоповичівну. Почувши це ймення, Харитін липнув засоромленими очима й знов спустив їх додолу. Перед ним в одну мить, неначе блискавка, блиснув Онисин вид. Він згадав її й – забув навіть на той час за смерть і похорон батька. Раз він бачив її в Богуславі на ярмарку й од того часу не міг її забути. І тепер він неначе побачив її серед ярмаркового натовпу, на ясному сонці, в шовковому червонястому горсеті, в картатій плахті, в сорочці з мережаними рукавами, в квітках та мережках, обсіпану гарячим сонцем – неначе серед ярмаркового стовпища, шуму та гаму десь узялася райська птиця, прилинула і впала серед чорних та білих свиток, серед смушевих чорних шапок.

Хоч гості вже й пообідали й добре випили, але по старинному звичаю на столі знов поставили здорові пляшки настойки та наливок. Гості все пили по чарці та стиха балакали. Розмова йшла поважна, неголосна. Гості очевидячки шанували пам'ять небіжчика й говорили стиха, ніби небіжчик ще й тепер лежав на лаві,

або неначе ще й досі не скінчився похорон. Тільки вряди-годи якась там дуже голосна та прудка матушка, забувши за похорон, дзеленькала, неначе в голосний дзвоник дзвонила.

Харитін сидів, похиливши голову й похнюпившись а думи снувались в його в голові, як нитки на снівниці. І похорон, і вибори, й несподівана батьківська парафія, й зависність його братів – все це ворушилось в його думках. Він насилу чув гомін в покоях, не розбирав навіть ні слів, ні тямки розмови в тому густому гомоні. І чогось йому почувся інший густий гомін: не в покоях, а десь-інде, десь неначе на богуславському ярмарку. Чогось його думи знов перелетіли до Богуслава, й він неначе побачив ярмарковий натовп, ярмаркове вештання. Люди сновигають між возами, між крамницями, між ятками, неначе комашня. Він навіть почув гарячий од сонця ярмарковий дух куряви, возів, коліс, пахощі од трави та переїдів сіна на возах. А з того натовпу знов виглянула до його Онися, вся в квітках та мережках. Він ніби вглядів її чудові темні очі: на його ніби впав з тих очей гострий погляд. І щось миле, невиразно приемне та привітне одразу сповнило його серце. Він почував, що й досі пам'ятає той гарний веселий Онисин вид, що й досі не забув за ті темні очі.

– Харитоне Петровичу! Чого це ти так напиндючився та задумався й по чарці не п'еш? – сказав до його старший брат.

Харитін опам'ятався й схаменувсь.

«Ой, що ж це мені верзеться в голові? Це ж грішні думки та ще й на батьковому похороні! Батька тільки що засипали землею, а я вже грішу грішними думками. Цур ім, пек ім, тим думкам!»

Але ті грішні думки все чогось настирливо лізли йому в голову. Він згадав, як ховали батька, як співали «вічну пам'ять», а грішні думи все ворушились в його серці. А пишний вид в стрічках та в квітках все мрів перед ним навіть в легенькому диму кадила, в прозорому повітрі спорожнілого двора та садка, в важкому повітрі невеличких покоїв покійного панотця. Через недавній спів «вічної пам'яті» по батькові йому почувся дзвінкий Онисин голосок на ярмарку.

«Ой грішу! Отже ж грішу! – подумав Харитон. – А все оті цокотухи розворушили мої думки, згадали мені про Онисю. А бодай вас лиха година взяла! Це ж гріх! Це ж гріх!»

А той гріх в квітках та стрічках все манячив перед ним і неначе дражнив його богобоящу душу.

Надвечір один по одному роз'їхались усі сусіди й знайомі небіжчика Моссаковського. Сини, не змагаючись, спокійно поділились батьківським добром; старші брати, взявши собі дещо з батьківського добра на пам'ятку про батька, zostавили Харитонові, як найменшому в сім'ї, по народному звичаю на Україні, усе нерухоме добро й господарство. Вони попросили одного старого священика, котрий вже не мав парафії, «наблюдати» вільшаницьку парафію, доки Харитін висвятиться на священика, а самі поспішали до господи, бо вже зайшли жнива.

Настав вечір. І в покоях, і в дворі стало порожньо й неначе мертво після здорового натовпу, вибірчого гаму та вештання. І дім, і двір неначе вмерли разом з помершим господарем, старим панотцем. Зістався в сумних покоях сам Харитін з своїми думами та мріями про священство та про Онисю в квітках, та стрічках, та в червоних черевичках.

Дуже помалу тяглися для Харитона дні до сороковин. А тим часом до Онисі часто заїжджали женихи, а найчастіше од других вчащав Марко Павлович Балабуха, філософ. Він тільки що покинув недавно перед тим реформовану давню Київську академію, щоб піти на село на парафію.

Онися Степанівна була одним одна дочка старого священика в селі Чайках. Чайки були за двадцять верстов од Вільшаниці. Вони розкинулись на горяному високому правому березі Росі. Високий берег був ніби поперерізуваний поперек узенькими западинами та ярами й подекуди понад Россю закиданий скелистими терасами. Розкішні западини та долинки, мальовничі тераси пишались, ніби закидані й застелені чудовими садками. То там, то там, од берега до самого верху гір білили чистенькі хатки, то ніби ховаючись од сонця та завірюх попід скелями, то потопаючи в долинах, в зелених садках. По обидва боки села, як дві зелені стіни, стояв густий дубовий ліс. Посеред села ніби стриміла на щолопочку на найвищій терасі й неначе пишалась дубова церква з п'ятьма білими банями. Коло церкви притулився domeк священика Прокоповича. Од його по крутій горі до самого берега Росі неначе спадав зеленими рунами розкішний старий садок. Проти села, понад Россю, на десятки верстов скрізь було видно села на пологих луках, на подолі та рівнині, поцяцькованих то жовтими нивами, то зеленими лугами та гайками, то левадами.

Була неділя. Прокоповичі тільки що пообідали. Старий панотець пішов в пасіку й ліг в катразі спати. В кімнаті сиділи мати й дочка та лузали насіння. Вони розмовляли за паничів, що приїжджали до Онисі Степанівни.

– А що пак, дочко, оце будемо діяти? Чи швидко підемо заміж, чи ще довгенько будемо перебендювати? – спитала мати в дочки.

– Про мене, мамо, йдіть собі заміж хоч і сьогодні, – сказала дочка осміхаючись.

– Цур дурної-навісної! Хіба ж я оце за себе говорю? – сказала мати.

– А то ж за кого? – спитала дочка.

– Та за кого ж пак, як не за тебе!

– За мене?.. Як за мене, то не знаю, – сказала дочка, закопилівши спідню губу.

– А хто ж повинен знати, як не ти? Це ж твоє діло, а не мое. Мені з твоїми женихами не жити. Чи вже ж мало їх до нас навідувалось?

– Та мене ж, мамо, хвалити бога, ніхто не об'їхав білим конем, – сказала дочка, – але, мамо, сказати по щирій правді, моїх женихів хоч по сім за цибулю продавай на богуславському ярмарку, та й то ніхто не купить...

– Ну, це вже твої вигадки! Не всіх таки продаси по сім за цибулю. Вже одного академіста Балабуху не продаси й за сім цибуль.

– Я б, мамо, його й дурно оддала, аби він тільки не їздив до нас, одчепився од мене.

– Але й вередлива ж ти, – нема де правди діти. Балабуха чоловік вчений, займе добру парафію, буде благочинним, а може, і протоереєм.

– Про мене, нехай буде й архіереєм: коли ж, мамо, в його такі губи, що неначе він все чогось з людей кривиться.

– От і вигадала. Які ж у його губи? Такі, як в усіх людей.

– Коли ж, мамо, як він сміється, то якраз так, наче титарева коняка сміється до нашого рябого коня. А що вже гордий та гоноровитий!..

Не встигла Онися скінчити розмови, як за двором затарахкотів віз. Загавкали собаки й кинулись за двір. Мати й дочка вибігли з кімнати в світлицю й кинулись до вікон. В ворота в'їжджав богуславський візок, обшитий лубками. За двома кінськими головами та шиями в шлеях було видно здорову постать академіста Балабухи. Балабуха сидів на візку, неначе копиця сіна, в літній синій шинелі з таким довгим коміром, що він закривав його широку спину й теліпавсь позад візка, закриваючи колеса сливе до маточин. Візок став під коморою. Балабуха взявся обома руками за полудрабки й майнув на повітрі, задираючи ноги через полудрабок. Візок залущав в його руках і розігнувся, як личана колиска.

– Ой паничу, помаленьку злазьте, бо воза поламаєте! – сказав погонич, оглядаючись. – Знов нас батюшка лаятимуть, як лаяли за того воза, що ви розтрощили торік.

– Розкажи своєму батькові! – сказав Балабуха й, закинувши ноги через полудрабок, скочив додолу. Його здорова, важка постать аж гупнула, неначе хто кинув на землю лантух пашні.

– От тобі на! – сказала Онися, заглядаючи в вікно. – За вовка промовка, а вовк у хату.

– Йди, дочко, та причепурись! – сказала мати. – Надінь товсте намисто та квітки на голову.

– Намисто надіну, й квітки надіну, а Балабусі, надісь, дам гарбуза, – сказала Онися, сміючись і втікаючи в кімнату.

– Годі, моя дитино, гарбузувати! Треба ж колись будлі-кого покохати та й заміж піти, – тихо промовила мати.

Балабуха стояв коло воза, а йому під ноги кидались, як скажені, три собаки. Наймишка вибігла з ломакою й прогнала собак. Балабуха, ледве соваючи ногами, посунув до хати. В сінях він зняв з себе шинелю й картуз і кинув на довгу скриню; потім витяг з кишені червону хустку, висякав носа й пішов в світлицю.

В світлиці не було нікого. Балабуха знов витяг з кишені хустку, нащось знов втер носа, тричі кашлянув і почав тихою ходою ходити по світлиці од кутка до кутка, поглядаючи то на двері в кімнату, то на свої широкі, на корках, чоботи, пошиті «в рант», як тоді казали. Світлиця була просторна, з малими вікнами на чотири шибки. Дві стіни були суспіль завішані образами, неначе іконостас. В одному кутку висів під самою стелею здоровий образ Печерської богородиці, в другім кутку – Почаївської. Перед образами висіли лампадки, а на образах білили довгі рушники розкішно повишивані лапатими квітками та дрібними взорцями. Під самісінькою стелею висіли, суспіль один коло другого, великі образи, а під ними висів другий рядок трохи менших. На стіні коло дверей на картинах чорніли постаті якихсь архієреїв та ченців в клобуках та мантиях. Картини висіли навіть над дверима. На тій стіні, де були двері в кімнату, висів здоровий, під саму стелю, килим. На килимі були виткані не квітки, а якісь дуже ясні, ніби квітчасті плями або червоні та білі латки, а кругом їх замість листя, вились якісь ніби курячі та гусячі лапки. Тут стояла проста канапа, прикрита килимом. Кругом світлиці стояли прості, непомальовані, з високими спинками стільці, білі, чисто вимиті. В кутку коло порога стояла шафа з скляними дверима, на два етажі, помальована синьою фарбою. За скляними дверцями стояли чудернацькі пляшки та жбани. На дверях був намальований Авраам з здоровим ножом в руках, що налагодивсь заколоти на жертву Ісаака, а на других – козак-запорожець з пляшкою в одній руці й з чаркою в другій.

Балабуха на самоті роздивлявся на картини, хоч він бачив їх вже й не раз. Його голова трохи не доставала до сволюка, й неначе одпочивала на широких плечах. Необстрижені волоски на висках закручувались кучерями, неначе гарний смушок. Густі, але не товсті брови на узькому лобі неначе висіли над темними ясними й незвичайно спокійними очима. Довгі щоки були повні внизу й кінчались м'яким широким підборіддям. Балабуха був зовсім таки непоганий з лиця, тільки трохи товстий довгий ніс та м'ясисті випнуті широкі губи трохи псували красу обличчя. Серед верхньої губи було знать широку ямку, неначе хто вдавив її пальцем, од чого губа ніби репнула посередині, й з одної губи стало дві, а спідня, товста та широка, так вивернулась, що на їй аж шкура натяглась і лисніла. Балабуха й справді мав таку природну міну в устах, неначе кривився з кого, закопилвши спідню губу. Одежа на академістові була «з достатку» чиста, й нова, й новомодня: довгий синій суконний сюртук з широким коміром і білими

здоровими гудзями, без розпірки ззаду, жовта жилетка, бланшові панталони, такі узькі внизу, що через їх було знать халяви, та здорові високі стоячі білі коміри з такими гострими кінцями, що про їх тоді панночки говорили, ніби вони ріжуть хмари, а старі батюшки говорили всмішки, що ними можна б орать поле, як плугом. Од тих комірів, од чорної намотаної на шиї хустки половина лиця й шия здавались ще товстішими, а губи ще ширшими; голова була неначе здорова квочка, що сиділа в обичайці, в котру були застромлені з двох боків дощечки. Чорні довгі, але товсті вуса спускались наниз, а обголені щоки й підборіддя синіли, як буз, неначе вони припали сажею.

Наука в академії обридла Балабусі. Йому заманулось женитись, і він, скінчивши риторику й філософію, покинув богословію й поїхав шукати собі жінки.

Тихо рипнули двері з кімнати. Авраам з Ісааком зникли, а натомість в світлицю ввійшла матушка. Вона була вже немолода. В неї голова була заверчена наміткою; через намітку блищав парчевий очіпок з здоровими золотими й червоними квітками. На їй була темненька плахта, темненька запаска й шовкова темно-коричнева юбка з дрібненькими розкиданими срібними листочками. Вона була в жовтих сап'янцях. На шиї висів чималий блискучий червінець.

Балабуха привітався, низько поклонився хазяйці й поцілував її в руку. Вона поцілувалась з ним в губи.

– Вибачайте, паніматко! Може, ви одпочивали по обіді, а я оце вас збудив, – промовив Балабуха басом, але тихо, неначе боявся когось збудити в кімнаті; слова його тяглися нешвидко, неначе його хтось силував говорити.

– Ні, Марку Павловичу, – сказала матушка. – Я не одпочивала, а мій старий десь оце хропе в пасіці.

– А Онися Степанівна дома? – спитав Балабуха.

– Дома. Онисю! – гукнула матушка через поріг в кімнату. – Вийди, серце, та винеси нам по чарці... Чи горілки, чи наливки? – спитала вона в академіста.

Академіст трохи не прохопивсь: «та того й того!», але схаменувся і, трохи подумавши, сказав:

– Та воно після дороги лучче б тієї, як його... тобто горілки чарку...

– Винеси, доню, нам горілочки, та набери на тарілку пиріжків! – знов сказала матушка, неначе в порожній простір через поріг.

В кімнаті було тихо. Не було навіть чути шелесту, тільки здоровий кіт вийшов з кімнати, постояв на порозі й знов тихо, мов академічний поважний професор, пішов назад.

Онися не забарилась. Вона швидко з'явилась в дверях, висока, тонка та рівна, як тополя. Нахиливши трохи голову, щоб не черкнутись тім'ям об одвірок, вона вступила в світлицю з пляшкою й чаркою на тарілці. Балабуха трохи не крикнув, ледве вдержав голос...

На Онисі була картата плахта, виткана з вовни пополовині з шовком невеличкими квадратиками. Квадратики були заткані жовтогарячим шовком з білими, як срібло, тонкими обідками; внизу теліпались червоні китички, неначе волоські горіхи або дзвонички. Червона з синіми та зеленими квітками запаска блищала, неначе жевріла. Вишитий червоними та синіми взорцями поділ сорочки спадав на червоні черевики. Ясно-синій шовковий горсет був затканий золотими квіточками. На чорноволосій голові неначе цвів вінок квіток. Стрічки вкривали всі плечі до пояса, неначе з голови на плечі лився ливцем дощ з стрічок. На шиі червоніло п'ять разків товстого доброго намиста з золотими дукачами. Лице в Онисі було оригінальне: зверху широке, внизу узьке. На широкому й високому чолі неначе бігли дві довгі чорні темні стрілки: то чорніли тонкі довгі брови. Гострі кінці довгих брів десь побігли на випнуті виски й там неначе зникали під пучечками квіток, котрі висіли за вухами. Під бровами ніби горіли темні, як угіль, гострі блискучі довгенькі очі. Лице кінчалось трохи гострим підборіддям. Маленькі темно-червоні уста були випнуті. Матовий цвіт лиця був трошечки жовтуватий, але його одсвіжав ледве примітний, розлитий по щоках рум'янець.

Онися ввійшла й неначе з собою принесла ще більше світу в світлицю, залиту гарячим літнім сонцем.

Балабуха стояв і дивився. Він забув навіть поздоровкатись і поклонитись. Онися сама поздоровкалась і поставила тарілку на стіл. Стрічки заметлялись на плечах, неначе од вітру. Через стрічки було видно тонкий, рівний, як стріла, ще дитячий стан. Балабуха таки опам'ятався, підбіг до Онисі, зігнувся й поцілував її в руку.

Онися засміялась, моргнувши до матері, й подумала: «їй-богу, кривиться! Отже ж ніби кривиться з мене!»

«І коли ж оце моя Онися встигла вбратись в нову плахту, в нову запуску ще й начіпляти стрічок та квіток на голову?» – думала матушка, поглядаючи скося на свою доню.

Онися сіла на канапі. Її рівна блискуча постать була ніби намальована на здоровому килимі ясними блискучими фарбами. Балабуха сів на стільці під вікном і поглядав на неї несміливими очима.

«Чого це я так злякався цієї панни? – думав Балабуха. – Я ж таки академіст, філософ, а вона і в граматиці, і в риториці не була й не вмє навіть просклоняти «mensa»[1 - 1 Стіл (лат.)], а я ж знаю Горація та Овідія напам'ять, од дошки до дошки».

Балабуха підвів гордо голову, закинув ногу на ногу, обперся ліктем об стіл і примостився в академічній позі. Онисі та гордовита поза чомусь була несподобна. І вона була так само горда, розумна й завзята й не любила гордих та натурастах людей. Вона любила верховодити, а не коритись.

В хаті на часину стало тихо. Усі замовкли, тільки було чути, як мухи бились об шибки, залиті гарячим сонцем.

– Чого ж оце ми сидимо? Випиймо по чарці, то, може, й повеселішаємо та розговоримось, – сказала матушка, наливаючи горілку в чарку.

– І то розумне слово, – обізвався Балабуха густим басом, з повагом розтягуючи слова. – «In vino veritas»[2 - 2 Істина в вині (лат.)] – говорили латинці.

Матушка випила півчарки й налила Балабусі; Балабуха вихилив чарку до дна й укинув у рот одразу півпирого.

– А ти, доню, не покуштуеш часом оцієї поганої та гіркої? – спитала мати в дочки.

– Спасибі, мамо! Я не п'ю, – сказала Онися швидко й голосно, як одрізала.

– Та, бач, за здоров'я шановного гостя хоч пригуб, – сказала матушка, подаючи дочці чарку.

Онисі було ніяково не випити. Вона встала, помочила губи в чарці й поставила чарку на тарілку, обтираючи уста хусточкою.

Після чарки розмова пішла жвавіше, матушка розказувала про господарство, за урожай, за пасіку. Балабуха вкидав подекуди слівце та все поглядав на Онисю. Онися все повертала очі на мальований поставець коло порога, неначе вона вперше його бачила.

Матушка заговорила про небіжчика вільшаницького священика, про похорон.

– А ви були на похороні? – спитав Балабуха в Онисі.

– Ні, я боюсь мерців. Я б три ночі не спала після похорону, – сказала Онися й знов почала роздивлятись на зелені одвірки дверей та на Авраама, котрий підняв здорові перелякані очі на небо, неначе й він углядив там якогось мерця.

– Який в вас гарний садок, та ще й над водою, – сказав Балабуха, обертаючись просто до Онисі.

– Садок гарний, але цього року не вродила «хруста», – сказала Онися, вкидаючи новомодне заграничне слово.

– Може «фрукти», – сказав Балабуха, – бо це слово латинське четвертої деклінації, і воно роду мужеського, тим-то треба казати фрукт, а не фрукта.

«Ой та й поганий же, та ще й вчить мене, – подумала Онися й почервоніла. – Потривай же ти, великорозумний академісте! Ось я тобі підсуну хрукту!»

Матушка примітила, що третя людина зайва там, де зійдеться хлопець з дівчиною, встала й промовила:

– Піду ж я в пасіку та розбуджу свого старого: а доки він спатиме!

Матушка вийшла. В світлиці стало тихо, так що було чути, як Балабуха важко дихав, піднімаючи широкі та високі груди.

«Звідкіль почать? Що сказати? Ой музи! О Горацію! О Овідію, допоможіть мені приступити до цієї червоної запаски», – моливсь в думці Балабуха до давніх богів.

А боги мовчали й не помагали. В Балабухи виступив на лобі піт. Він перекинув праву ногу на ліву, потім ліву на праву, а слова повтікали з його пам'яті.

«Ой Афіно-Палладо; ой божественна Діано! Ой Венеро!» – кинувся знов на Олімп Балабуха за поміччю, дивлячись на Онисю. Богині класичного світу чогось проти його волі сновигали у його в голові одна за другою, бігли рядками, ганялись одна за другою, неначе в хрещика грали, та все гарні, принадні, одна краща од другої. А слова все-таки не йшли на язик. Балабуха витяг хусточку з кишені, обтер гарячого лоба, сховав хусточку, знов обперся рукою об стіл і поклав ліву ногу на праву.

«Чи не покликати б на поміч Горація? А може, Арістотеля?» – думав Балабуха, перебираючи в умі еллінів та латинців. Але він почував, що й Горацій кудись утік, Арістотеля й конем не доженеш. Перед ним тільки вертілись німфи в якомусь дивному лісі в темнуватій печері, над тихою прозорою водою. На німфах були червоні запаски та картаті плахти, а зелена осока та квітки вкривали їх голови, падали по плечах, як у русалок.

– Ви, Онисіє Степанівно, мов лісова Діана! – ні з сього ні з того вихопився Балабуха та й почервонів і замовк.

Онися липнула на його здивованими очима. «Чи він сміється з мене, чи говорить вже дуже по-вченому», – подумала Онися й мовчала. Балабуха й сам схаменувсь і втямив, що він виявив свою палку мрію, яка була зовсім не до речі, що треба було говорити зовсім не таким академічним язиком.

– Ви, Онисіє Степанівно... я... ви... – знов почав Балабуха, – як побачив я вас, то мені став світ милий!

– Хіба я така страшна, що вже й світ вам зав'язала! – одрубала Онися сміливо.

– Ви жартуєте? Краса страшна, – це правда; але так, як були страшні для людей давні боги, як страшний бог, – почав філософствувати Балабуха. – Ваші чорні брови, неначе гострі стріли в Купідона, – кого вразять, той вже навіки ваш.

– У кого ж то були такі стріли? Ви, мабуть, говорите про своїх вчителів? – обізвалась Онися.

– O sancta simplicitas![З - З О свята простота! (лат.)] Яка ти часом буваєш гарна своєю таки простотою! – промовив неначе сам до себе Балабуха.

«Чи він оце сміється з мене, чи глузує, що він вчений, а я проста», – подумала Онися й почала сердитись.

– Ви так говорите по-письменному, що я нічого не второпаю, – говоріть-бо людській! – сказала Онися.

– Чи вже ж пак ви не розумієте, що я вас люблю, а коли ви мене любите, то я ладен хоч і сьогодні до вас старостів слати, – сказав Балабуха й сам здивувався, що він сказав ці слова так дуже просто й ясно, й ні кришки не по вченому.

– Так би ви й сказали, то я б знала, про що п'ється, – сказала Онися й засміялась, ні трішечки не засоромившись; вона чула такі речі, може, десятий раз.

Балабуха осміхнувся. В його рот розтягся, а по обидва боки рота з'явилися по два пружки, неначе по дві іжиці. В академії студенти через ці пружки жартували з Балабухи й говорили, що як він засміється, то в його по один бік рота набігають супини, а по другий – герундії. Онисі здалося, що Балабуха дивиться на неї згорда й сміється з неї.

«Потривай же ти, академісте! Я ж тобі накладу в віз таки правдивих гарбузів», – подумала Онися, і в неї з'явилась і справді думка пожартувати з академістом, накласти йому в віз тої «хрусти». Онися сама до себе зареготалась од своєї несподіваної думки.

– Чого ви смієтесь? Чи ви такі веселі та щасливі? – питав Балабуха, й собі осміхаючись.

Рипнули двері з сіней. В хату ввійшла матушка. Вона вгляділа, що молоді люди обоє сміються, й подумала, що вже все скінчилось до ладу, як слід.

– Оце я будила, будила свого старого, та й не добудилась, – весело промовила матушка, – коли ваша ласка, випиймо по чарці та ходім до пасіки в садок, – може, гуртом розбудимо старого.

Матушка налила по чарці, випила сама й почастивала Балабуху. Балабуха стукнув чарку до дна і в смак з'їв пирога, неначе після дуже важкої, але добре скінченої праці.

– Може, вип'ємо ще по другій? – спитала матушка.

– Ні, спасибі вам, паніматко, – весело сказав Балабуха, – *est modus in rebus* [4 - 4 Всьому є край (лат.)], як казав Горацій, – є міра для всього.

– Ви все по-вченому говорите, а ми люди прості й просто горілочку п'ємо, – сказала матушка.

Матушка взяла пляшку й тарілку з пирогами й повела Балабуху в садок. Онися вискочила в кімнату, зачинила за собою двері й перекривила Балабуху перед дверима, вивернувши з усієї сили спідню губу.

Зараз за домом ріс старий розкішний сад. Старі яблуні, груші та черешні густо вкривали терасу, як старий ліс. Під густими гілками по чистій, як оксамит, траві була протоптана стежка до пасіки. Од тераси гора круто спускалась до самої Росі, а по горі, неначе випадком причеплені, стриміли старі груші та яблуні. З гори було видно до самого низу старі стовбури дерева, котрі ніби підпирали гущавину гілля та листу, неначе зелену стелю. В одному місці на краю тераси розрослись густі сливи, як молодий ліс. В кінці садка густий вишник неначе захопився за крутий бік гори й повис над кручею, як густе зелене руно. Сонце повернуло на захід і кинуло світ збоку. Гаряче проміння вдарило в бік гори, розсипало золото по зеленому косогорі, пронизало сад наскрізь золотими нитками, пронизало кожную гілку, кожний листок, облило світлом старі стовбури, лягло на зеленій крутій горі довгими золотими пасмами. Уся гора, весь садок світився й блищав наскрізь зверху до низу. Очі тонули в зелено-золотій глибині й спинялись на густих зелених вербах над водою, на блискучій тихій воді. А за Россю, на подолі, ніби спочивав густий дубовий ліс, як темно-зелений

оксамитовий килим, в котрого темно-зелені верхи були облиті сонцем.

– Який у вас, паніматко, рай! – крикнув Балабуха, заглянувши з тераси наниз в зелено-золоту безодню. – Мені здається, що Адам позавидував би, якби побачив ваш садок.

Балабуха оглянувся. Він думав подивитись на Онисю серед того раю, але Онисі не було. Балабуха зітхнув і тихою ходою пішов за матушкою, заклавши руки за спину.

Пасіка була на краю садка, в маленькій западині, в зеленому вишнику. За зеленими вишнями зажовтіла низька огорожа, обплетена куликами. За огорожею було видно верхи уликів, прикритих мисками-яндолами, неначе жовтими широкими капелюхами.

Матушка одчинила маленькі дверці. За дверцями на грядках жовтіли здорові голови повняків-гвоздиків, чорніли чорнобривці, слались по траві гірлянди настурців. Один соняшник розкинув розкішний лист над огорожею й схилив важку жовту голову через тин. Бджоли сновигали роем над пасікою, неначе краплі бризкали вздовж і впоперек. Запахло медом, вощинами та гвоздиками.

Балабуха ввійшов у пасіку. Одна бджола вдарилась в його лице, неначе хто її кинув з усієї сили. Отець Степан спав у катразі, причинивши двері. Матушка одчинила двері й ввійшла в катрагу. За нею ввійшов Балабуха.

– А вставай, панотче, – бог гостя приніс, – крикнула вона.

Отець Степан обізвався крізь сон, схопився, сів на постелі й дивився сонними очима на Балабуху.

– Що? Га? Де? – питав він переляканим голосом.

– Ось! Ось! – сказала матушка, тикаючи йому пляшку з горілкою в руки.

– Невже! – крикнув як опечений отець Степан і схопився з ліжка, витріщивши очі на Балабуху.

Балабуха стояв і доставав головою під саму покрівлю катраги. Отцеві Степанові спросоння здалось, що перед ним стоїть архіерей.

Батюшка опам'ятався, протер очі, придивився до Балабухи і впізнав його.

– Чи це академіст приїхав до нас? – крикнув він хрипким заспаним голосом і кинувся обнімати та цілувати Балабуху, що було для його трохи незручно. Отець Степан був невеликий на зріст, присадкуватий, товстенький та кудлатий: волосся на голові, на короткій бороді стирчало, неначе розпатлане вітром, а густі брови поодставали на кінчиках і стриміли, неначе закручені вуса. Він підняв руку вгору, ледве достав Балабушині плечі, піднявся навшпиньки й тричі поцілувався з Балабухою.

– Pax vobis, serenissime pater![5 - 5 Мир вам, найсвітліший отче! (лат.)] Мир дому цьому й живуцим в йому! – сказав Балабуха, обнявши руками отця Степана й піднімаючи його.

– А чом ти, стара, оце мене не збудила! – промовив отець Степан до матушки.

– Хіба ж я не будила? Штовхала тебе та торсала, а ти тільки ногами дригав та махав руками. Мій панотець, Марку Павловичу, має поганий звичай: б'ється спросоння, хоч такий з себе непоказний. Ось телепнув мене спросоння по руці так, що аж рука горить і синяк виступив.

– Сідайте ж, академісте, в моїй господі, – сказав отець Степан, присовуючи до стола ослона, – сідайте, та вип'ємо по чарці: може, я сон прожену.

Отець Степан позіхнув, хрестячи широкого рота.

– Ой затуляй-бо рота, бо ще бджоли влетять: подумують, що улик, – сказала матушка.

– Оце ж таки, улик! Може, подумують, що вічко, – сказав батюшка.

– Еге! Добре вічко. Як вийде рій, то ще, борони боже, весь влетить тобі в рот: не треба буде й збирати, – бо ти ротом збереш його, – сказала матушка, сміючись.

Отець Степан налив чарку, поздоровкався й випив до Балабухи, а потім подав чарку Балабусі.

– Ми вже з паніматкою випили по чарці, сказати правду. Не знаю, чи пити, чи не пити, – сказав Балабуха.

– Та пийте! Тільки недобрі люди не п'ють, – сказав батюшка.

Балабуха випив і закусив пирогом. За першою чаркою пішла друга, за другою третя. Швидкий, проворний, говорючий панотець розговорився, випиваючи чарку за чаркою; а Балабуха все поглядав через пасіку в зелений садок, чи не з'явиться там на стежці Онися. Онисі не було видко в садку.

– От ви вчитесь там в академії все по-латинському, все пишете вірші, а чи вчать пак вас там співати на гласи: на «Господи возвах», і на «Бог господь», і «Явися нам»? – спитав отець Степан.

– А чом же? Вчать, – сказав Балабуха згорда.

– А чи вмієте ви співати «Господи возвах», глас третій, а заспівайте? – несподівано спитав батюшка.

– Та годі, годі, старий. От і вигадує ні се ні те. Де вже щоб в академії цього не вчили, – сказала матушка, постерігаючи, що старий хоче экзаменувати зятя.

– Цц! – цмокнув батюшка. – От і не вмієте, хоч і вчились в академії: ануте на «Бог господь», глас восьмий?

Балабуха засміявся, одначе зотяг на глас восьмий. Він знав, що старі батюшки люблять экзаменувати паничів, а при тому й почванитись своїм хистом.

– Так, та не зовсім, – сказав отець Степан. – В нас на селах ось як співають! – сказав батюшка і зарипів низьким басом на весь садок: «Бог господь» на глас восьмий.

– Ануте, заспівайте на четвертий глас, – знов сказав батюшка, наливаючи чарку.

Балабуха зтяг на четвертий глас. Отець Степан підтягував, щоб показати силу своєї гортані. В пасіці піднявся такий дует, що заглушив гудіння бджіл.

– Добру гортань маєте! От за це люблю! І горілку добре п’єте! І за це люблю! – сказав отець Степан, цілючи в губи Балабуху. – Коли б ви знали, Марку Павловичу, як я очепував та опорядив свою церкву! Які я образи поставив в церкві! Та ви і в Києві таких не знайдете! От ходім, голубчику, я вам покажу!

Отець Степан схопився жваво з місця, вхопив за руку Балабуху й потяг з катраги. Матушка пішла слідком за ними. В пасіці кругом їх сновигали бджоли, набились в бороду батюшці. Одна бджола вдарила в його щок і впустила жало; він навіть не скривився й тільки скинув її пальцями та все не випускав руки студента, неначе боявся, щоб він не втік. Стежечка йшла до хвіртки в цвинтар. Отець Степан потяг Балабуху в хвірточку й привів до церкви. Церква була одчинена. Сторож замітав і прибирав у церкві.

Ступивши на поріг церкви, отець Степан випустив руку Балабухи й перехрестився. Слідком за ним пішов Балабуха з матушкою.

Церква була невелика, дубова, з неширокими банями, з вузькими вікнами. Вікна були високо од землі. Серед ясного дня в церкві було темнуватого, тільки гарячий промінь прорвався в віконце, простягся через усю церкву, як золоте полотнище, і впав на іконостас, на старинні різані квітками та виноградом рами, позолочені й помальовані золотисто-зеленим та червоним кольором. Уся церква була обставлена образами, як і світлиця в отця Степана; навіть в банях між вікнами висіли образи. Отець Степан ходив од образа до образа й показував пальцем. В бабинці висів здоровий образ страшного суду, на якому внизу намальовано було червоне пекло. В пеклі світилися вищирені здорові зуби якоїсь страшної кінської голови, а між зубами сидів на престолі сатана, з рогами, з білими зубами. В його на руках сидів Юда, неначе маленька дитина. Голова неначе хотіла проковтнути сатану з престолом та з Юдою, але вдавилась, і сатана застряг у самій пельці, зачепився за горлянку високим тронем і не міг пройти далі. До голови йшли рядками голі грішники: ткачі з клубками в руках, кравці з ножицями, мірошники з камінням на мотузках, перекинутих через плечі, розпатлані голі відьми, писарі з перами й здоровими каламарями в руках; за ними купа жидів з пейсами, а позад усіх поганяли грішників нагайками рогаті та хвостаті чорти.

– Дивіться! – сказав отець Степан. – Це я видумав, а маляр намалював.

– Ой господи, господи! – сказала матушка, важко зітхаючи.

– Ось ідіть лишень сюди! – сказав отець Степан, вхопивши Балабуху за руку. – Ось я вам покажу образ. У вас у Києві такого нема.

Отець Степан привів Балабуху в правий притвір. На стіні висів великий образ Покрови. Отець Степан став і згорнув руки перед образом. Серед образа був намальований амвон, неначе дві перекинуті сковороди, накладені одна на другу. На амвоні стояв молоденький дякон з розпущеними кісьми, як маленька панна в широкому криноліні. Він був на зріст якраз попід руки всім постатям. На самій голові в дякона, в хмарах, стояла богородиця, вдвое більша од його, з омофором в двох руках. Кінець омофора стримів, неначе вирізаний з бляхи. По один бік дякона стояв Андрей юродивий, спустивши з одного плеча червону хламиду. Голі груди були повні, а круглий живіт з пупом стримів осторонь од його наперед, неначе білий гарбуз, прибитий до Андрея кілком. Андрей підняв угору кулак, з котрого стримів здоровий палець, неначе притика; зморщивши густі чорні брови, він грізно дивився на сивого діда й неначе говорив: «Ей, стережись, старий, бо як телепну, то й зуби визбираеш!» Дід стояв боком до Андрея й неначе просився: «І батечку, й голубчику, не бий мене, бо я не винний!» По другий бік дякона стояв цар в зубчастій короні; він обернувся до архіерея набік головою й гордо на його поглядав скоса, заклавши назад руки. Архіерей не вважає на царя, стоїть рівно, як святий, з таким хрестом в руках, неначе він витяг його на кладовищі з могилки. На архіерееві була одежа, неначе вирізана з бляхи, а спереду висів омофор, як дошка. За архіереєм виглядали ченці з чорними бровами, з білими бородами, неначе вони попідв'язували бороди білими хусточками, а там далі виглядали якісь фізіономії, не то дівки з розпущеними кісьми, не то парубки. Один неначе позакладав за щоки кислиці, в другого неначе бешиха рознесла одну щоку, в третього неначе сів чиряк під бородою, а очі були такі завбільшки, як його кулаки. Внизу на рамі було підписано великими слов'янськими буквами: «Сей образ соорудили раби божі чайківські баби. Року божого 1817».

– А що, Марку Павловичу, гарний образ? – спитав отець Степан.

– Хто його зна... Дякон дуже малий, неначе дівчина, а Андрей чогось неначе дуже лютий, неначе хоче битись, – сказав несміливо Балабуха. От вигадали! Тим вченим скрізь недогода! Такі образи хіба в Лаврі знайдете, – сказав гордо отець Степан. – От подивіться ж ще на цей образ!

На образі Ілія тікав на небо на страшних баских конях з огнястими червоними гривами. Іскри сипались з рота в коней, а з ніздер та з вух летів клубками дим. Червона одежа падала на землю просто на Єлисея, котрий перекинувся на спину, задравши догори руки й ноги.

– Щось тут багато вже вогню, неначе в казках розказують про якихсь коней, що дишуть вогнем, – сказав Балабуха.

– Ет, Марку Павловичу! Я думав, ви нас похвалите, а ви ні се ні те говорите, – сказав отець Степан з досадою, махнувши рукою, й побіг хутчій з церкви. За ним вийшла матушка й Балабуха.

– Хотів вам показати «Неопалиму купину» в олтарі, та вже не покажу. Ви нас осмієте, – сказав отець Степан, прямуючи через цвинтар в садок.

Тим часом як старий Прокопович показував Балабусі образи, Онися встругнула й справді Балабусі штуку. Вона посадила погонича в пекарні полуднувати й послала дівчат на город вирвати два гарбузи. Дівчата, ладні на такі штуки, побігли на город і принесли два здорові гарбузи, ще й кілька маленьких.

– Підіть, дівчата, та вкиньте цьому паничеві в віз оці гарбузи, та добре замостіть в сіно, в задок, на самісіньке дно, – сказала Онися.

– Ми, Онисю, вкинемо в віз одного гарбуза паничеві, а другого для погонича почепимо під возом, під передком, – сказали наймички.

– Про мене, й почепіть, та тільки добре прив'яжіть, щоб додому довели, – сказала Онися, сміючись.

Дівчата достали мотузку, оперезали кругом білого гарбуза й понесли до воза. Одна наймичка помостила гарбуза в задку, на самому дні під сіном, ще й маленьких гарбузів накидала, а друга полізла під віз і причепила гарбуза до підтоків. З реготом вони побігли до хати, нагинаючись попід тином, ще й принесли два маленьких гарбузці, як двоє яблук. Онися побігла в сіни й поклала ті гарбузці в кишеню Балабушиної хламиди.

Після такої штуки Онися накрила в світлиці стіл і поставила полудень. Сінешні двері од задвірку рипнули. В сіни ввійшли Прокоповичі з гостем. Проти їх з світлиці вийшла в сіни Онися, червона, як маківка, з веселими, блискучими, насмішкуватими очима.

- А я, мамо, вже полудень зготувала, - сказала Онися до матері.

- Добре зробила, моя доню! Бо вже час полуднати, - сказала Прокоповичка.

- О, з вас добра господиня буде, - сказав поважним тоном Балабуха, поглядаючи на Онисю як на свою будуцу господиню. - Мабуть, ви через те господарювання й не вийшли до нас у пасіку.

- Коли бджіл боюсь, - сказала Онися, ледве здержуючи сміх.

- Вас і бджоли не покусали б: подумали б, що ви квітка, - сказав комплімент Балабуха.

Увійшли в світлицю й сіли за полудень. Знов пішла кругом чарка. Печена курка й пироги пощезали з тарілок. Після полудня Онися винесла на тарілці пляшку наливки. Прокоповичі частували гостя дуже привітно, як свого зятя, й просили частіше навідуватись до їх. Матушка розвела розмову про своє господарство, перелічила воли, корови, вівці, навіть свині, перелічила улики в пасіці й навіть натякнула на сотню карбованців, заховану в спряті - в скрині. Балабуха слухав, розправляючи високі коміри, й скоса водив очима за тонким станом Онисі, котра бігала то з кімнати в світлицю, то з світлиці в кімнату.

Перед вечором Балабуха почав прощатись. Прокоповичі випровадили його в ганок. Матушка винесла на ганок на тарілці пляшку з наливкою. Ще випили по чарці на ганку, й Балабуха розпрощався. Візок загойдався й залушав під ногами академіста. Коники рушили з двору. Балабуха з-за двору ще раз зняв картуза й низенько поклонився просто до Онисі. Онися закрила губи рукавом і насилу здержала сміх, а наймички виглядали в вікна з пекарні й реготались так, що на їх очах повиступали сльози.

Надворі було тихо. Жара спадала. Од садків, од верб лягли тіні й наче повівали на шлях холодком. Балабуха їхав улицями, попід високим гіллям садків, котрі виглядали з-за тинів.

«Музо моя, богине моя! – думав Балабуха, пригадуючи собі Онисю. – Яка ж ти гарна! Які поетичні думи ти навіваєш на мене!»

Балабуха почувив, ідо під ним лежить щось тверде й таки добре муляє.

– Але як же оце ти погано вимостив! Я чогось усе з'їжджаю на один бік, – сказав Балабуха до погонича, пересовуючись з ями на другий бік.

«Діана, щира Діана! Висока, рівна, стан тоненький, ніжки маленькі, пальці класичні, тонкі, довгі. Ой муляє ж, бий його сила божа!» – І Балабуха знов підсунувся вище й почав вгнізджуватись, як квочка в гнізді.

– А що, паничу, мені здається, що ми тут не оженимось, – сказав понуро погонич.

– Чому ж так? Певно, ти не оженишся, але я ожениюсь.

Ба й ви не оженитесь! – сказав сумно погонич. Та чому ж так? – сказав Балабуха, осміхнувшись.

– Бо мене чорт зна як нагодували, – і чарки горілки не дали. Я зовсім голодний.

– Ну, це ще невелика біда. Зате мене нагодували й напоїли, аж у голові гуде.

Край села стояла корчма. Візок котився до корчми.

– Паничу, купіть оселедця та чарку горілки, бо, їй-богу, їсти хочу! – сказав погонич.

– Добре! Спиняй коні! Я й сам ладен випити чарку, – сказав Балабуха.

Погонич спинив коні. Балабуха гукнув на жидівку і звелів їй винести оселедця, паляницю та горілки.

Тим часом свині збіглись до воза й чогось усе лізли під віз. Погонич махав та стьобав по їх спинах батогом, а вони уперто таки лізли під колеса.

– Якого це дідька вони лізуть під віз? – крикнув Балабуха.

Погонич пополуднував. Випили по чарці й поїхали. Всі свині кинулись бігти за возом, як собаки.

– Що це за напасть! Свині біжать за возом, – сказав Балабуха, протираючи очі.

Балабуха згадав, як він в академії з студентами пив три дні й три ночі й до того допився, що за ним увечері по Братському монастирі ніби все бігали свині й хапали його за поли. Згадавши ті страхи, Балабуха трохи стривожився.

– Чи то свині, чи собаки біжать за возом? – спитав він у погонича.

– Авжеж свині, а що ж більше, як не свині, – сказав погонич, обертаючи голову.

– Що воно там в нечистого муляє? Чи не вкрав ти часом чого та сховав під мене? А стань!

Погонич спинив коні. Балабуха підвівся, почав розгрібати сіно й вглядів щось кругле та здорове.

– А бач, украв, та не вмів сховати, – сказав докірливо Балабуха.

– Хто? Я? – крикнув погонич і скочив з козел. – Та нехай мене святий хрест поб'є, коли я що вкрав.

Погонич прибіг до воза, засунув руки в сіно й витяг гарбуза. І панич, і погонич пороззявляли роти і тільки дивились на те диво.

– От вам і гостинець! Я ж казав, що нам більше не їздити до цієї панни, – крикнув погонич і хрюпнув гарбузом об землю, аж з його кишки вискочили.

Свині кинулись до гарбуза, а люди коло шинку зареготались.

– Сідай швидше та поганяй! – крикнув Балабуха на погонича.

- Постривайте, ще визбираю маленькі гарбузці, щоб додому не везти.

Погонич вибирав з сіна гарбузці й викидав на шлях. В Балабухи душа неначе вмерла. Він зблід, потім почервонів, потім знов зблід. Погонич сів і погнав коні.

«Ой ви, Єви! Ой ви, спокусительки! Це не Діана, – це фурія, аспид, василіск! Чом же ти мені просто не сказала, що не підеш за мене?» – Гордий студент обидився на смерть. Уся любов його зникла, неначе погонич викинув її з гарбузами на шлях.

- От тобі на! Поіли свині нашу коляду! – промовив сам до себе погонич. – А я думаю, чого то наймички регочуться, аж на комин спинаються, та все на мене скоса поглядають. Та й прокляті ж тут в Чайках дівчата.

- Що прокляті, то правда! – обізався Балабуха.

Вже сонце заходило, як Балабуха доїжджав додому, до села Хильок. Те сільце неначе хто вкинув в глибокий яр. Кругом яру стриміли круті гори й тільки розступились трошки в одному місці, де блищав ставочок. На дні тієї щілини був мочар, росла осока та очерет, так що ніяк не можна було тудою прокласти шлях. В Хильки треба було спускатись з невисокої, але дуже крутої гори.

Тільки що віз почав спускатись, з-під воза обірвався гарбуз і покотився рядом з возом з гори, неначе наввипередки.

- Паничу! Знов гарбуз ганяється за нами! – крикнув здивований парубок, тикаючи на гарбуз пужалном.

Балабуха глянув і не пойняв би віри своїм очам, якби на гарбуза не показував погонич. Коні вбігли просто в царину в одчинені ворота, а гарбуз за возом покотився й собі через ворота.

- Паничу, загубили гарбуза! – крикнув непоміrkований царинник і побіг ловити гарбуза, щоб догодити своєму паничеві.

- О ехидна, о мегера! О породіння сатани! Це не Венера, – це сам сатана в плахті! Побий тебе громокидач з Олімпу стрілами, з твоїми чорними бровами. Ой

відьма ж! Певно, родима відьма! Умудрилась причепити під возом гарбуза!

Балабуха приїхав додому неначе вбитий. Мати вибігла на ганок стрічати академіста. Балабуха став у ганку й почав трусити свою довгу шинелю. З кишені повипадали маленькі гарбузці.

– Що то, сину? Яблука повипадали, чи що? – спитала мати, достаючи рукою з землі гарбузця. – Та це ж гарбузець!.. Гм... гм... Що це таке? Чи не дала тобі часом Онися гарбуза?

Син тільки рукою махнув і пішов в садок. Мати важко зітхнула.

– От тобі й Онися! От тобі п'ять корів і сто карбованців, – сказала вона, вдарившись об поли руками.

Син пішов в садок і довго ходив по стежках, поки зовсім смеркло надворі. Він перебрав в думці всі події дня, передумав усе: і як стрів Онисю, і як говорив з нею; він неначе й тепер бачив її чорні, тонкі та густі брови з гострими кінцями, бачив осміх, трошки підняту верхню губу, з-під котрої й тепер в темряві неначе блищали перед його очима білі верхні зубки, дрібні та тоненькі. Кохання заворушилось в його душі бурливо та шумливо, кипіло, ніби міцне пиво; але він нагадав гарбузи... його гордість заколихалась до самого дна серця й викинула, як бурлива хвиля на берег, те почування. Той гарбуз бачили люди в Чайках, бачив царинник в Хильках, бачив погонич. Про його будуть говорити скрізь в околиці: його обсміють.

– Постривай же ти, червона запаско! Хіба вмру, що тобі не оддам за своє! Я знайду таку красуню, що тобі й не снилась, і не привиджувалась. Хіба ж я не філософ, не академіст?

Мати покликала сина вечеряти, а син не схотів їсти й вже пізно увійшов у хату й впав на постіль.

Харитін Моссаковський не діждав і сороковин по батькові. Справивши дев'ятини, він прибрався, підголився, надів нові, але прості чоботи, підстриг трохи кучеряві коси, запряг поганенького коня й поїхав в Чайки до Онисі Прокоповичівни.

На тім-таки тижні був в Богуславі ярмарок. На ярмарку були старі Прокоповичі. Вони стрілись з сусідами, і сусіди розказали, що їх дочка накидала крадькома гарбузів Балабусі в віз, ще й почепила на мотузку одного гарбуза під возом. Прокоповичі, приїхавши додому, накрыли Онисю мокрим рядном, а батько трохи не попобив її.

– Гарбузуй, гарбузуй, дочко, та й міру знай. Їздили до тебе женихи, то й перестануть, – репетувала мати, – а нам не роби сорому перед людьми!

– Не бійтесь, мамо, не перестануть! Мене, хвалить бога, ще ніхто не об'їхав білим конем. Та коли б хто й об'їхав, то я не боюся білих коней. А вашого Балабухи я не люблю: він гоноровитий, дивиться на мене згорда та верзе щось таке, що я не втямлю: кві-кві-кві! кувікає по-якомусь, нечистий його зна, по-якому! Не знаю, чи він тебе хвалить, чи з тебе сміється та глузує.

Тільки що Онися скінчила розмову, надворі забрехали собаки. В сінях хтось питав у наймички: «Чи батюшка й матушка дома? А панна дома?»

В світлицю рипнули двері: то ввійшов Харитін Моссаковський. Старий Прокопович вийшов до його з кімнати.

Харитін прибрався й причесався. На йому був довгий чорний темно-синій сіртук. Білі коміри були викладчасті, як у простих шляхтичів. Підстрижене русе волосся закручувалось кругом шиї густими кучерями. Високий, тонкий, рівний станом, з білим матовим, трохи сухорлявим лицем, з ясно-синіми очима, Моссаковський мав делікатну постать блондина, хоч його руки були чорні й чималі, звиклі до важкої роботи. Невеличкі вуса й рівні тонкі брови були трошки темніші од волосся на голові й дуже приставали до ясно-синіх очей. Невважаючи на те, що він був дяк, він не пішов у пекарню, а сміливо ввійшов у світлицю. В ті часи не було ще великої одлички між священиками та дяками. Дяки тоді не застоювали черги в пекарнях або в ганках у священиків.

Мати з дочкою стояли за дверима в кімнаті й прислухались до розмови в світлиці.

– Це приїхав дяк з Карапишів, Моссаковський, син покійного священника вільшаницького, – тихесенько промовила мати до дочки. – Їздили до тебе академісти, а тепер почали їздити дяки!

– Дяки дурнісінько їздитимуть до мене. Цур, дурня! Я дячихою не буду, – ще тихіше обізвалась Онися.

Але цікавість узяла своє. Над дверима в світлицю, між одвірком і стелею була щілина на всю довжину дверей. Онися приставила стільця, стала на його й почала роздивлятись в дірку на гостя. Мати кивала пальцем, замірялась кулаком, щось гризливо шепотіла, смикала Онисю за одягу, а Онися стояла й пильно роздивлялась на Харитона. Надивившись всмак, вона тихесенько, як кішка, злізла з стільця.

– А що? Який? Чи молодий, чи старий? – не втерпіла й собі Прокоповичка, щоб не спитати в дочки.

– Молодий, білявий, високий, тонкий і говорить дуже несміливо та тихо, – шепотіла Онися матері під самісіньким вухом, – але чорта з два: за дяка не піду; в нас високі пороги для дяків.

Незабаром з світлиці вийшов Прокопович і попросив жінку подати горілки й закуски, а Онисі сказав, щоб вона винесла все те в світлицю.

– Авжеж пак! Чого я до його вийду? Не бачила зроду дяків, чи що? – сказала Онися.

– Та його вільшаницька громада обібрала на свою парафію за священника. Оце думають їхати в Київ до владики з прошенням. Ти лиш, дочко, не дуже кирпу гни та мерщій виходь до гостя.

– Хіба так! Як буде священником та ще в Вільшаниці, то й вийду, – сказала Онися.

– Прибирайсь, дочко, та йди! В Вільшаниці церковного поля, левад, сінокосів конем не об'їхати за цілий день, – парафія велика.

Трохи перегодя Онися вийшла разом з матір'ю. Моссаковський низько поклонився їй почервонів, неначе дівчина. Він давно бачив Онисю, – вона тепер здавалась йому в десять раз кращою.

Всі сіли. Моссаковський сів, поклав на обое коліна руки, неначе єгипетська статуя, й спустив очі додолу. Він не смів навіть підвести очі на Онисю. Онися обвела його гострими очима. Він здавався для неї багато кращим од Балабухи.

«Чи він смирний, чи тільки вдає з себе тихого», – думала Онися, водячи очима по його лиці, бровах та очах.

Господар випив чарку до гостя й подав гостеві. Гість випив півчарки, несміливо поставив чарку на стіл і, не закусивши, знов сів на стілець, спустив очі вниз і поклав обидві руки на коліна, простягнувши довгі пальці. Прокопович завів розмову про покійного Моссаковського, згадав, де вони стрічались, про що розмовляли, а гість ледве вставляв слівце, ледве одслоняв свої тихі сині очі. Він не смів навіть глянути на Онисю.

Розмова перервалася. В хаті стало тихо. Прокоповичка жалкувала за Балабухою й очевидячки одбувала гостя, буцім панщину, сидячи на канапі.

– Чи ви пак були в нашій церкві? Чи ви бачили наші нові образи? – несподівано вихопився Прокопович, котрий сам дуже любив образи й картини й сливе кожного гостя водив до церкви показувати свої образи.

– Дай, старий, покій з образами! Не встигли випити по чарці, а ти вже з образами.

Прокопович був радий, що є перед ким похвалитись образами, й таки потяг Харитона до церкви. Він показав йому всі нові образи й навіть «Неопалиму купину» в віттарі, де був намальований здоровий кущ шипшини чи глоду з червоними ягодами: кущ палав у полум'ї, а коло полум'я Мойсей стояв на одній нозі в чоботі, а другу, босу, задер до купини, неначе грів її коло вогню; в руках стирчав здоровий мужицький чобіт з довгою халявою, а за купиною було видно Рось і богуславську церкву.

– Ой дивні ж ваші образи! Господи, яка краса! – дивувався Харитін, хрестячись перед кожним новим образом. – Як стану на парафії, то покличу того самого маляра, щоб і мені намалював і купину, й пекло, й Ілію на огневих конях.

– Коли б ви знали, які там апостоли висять у бані! Який там Андрей Первозваний! Я вам скажу, – такого і в Лаврі нема. Шкода, що висить дуже високо. Якби драбина, то можна б полізти та зблизька придивитись, – хвалився старий Прокопович, озираючись, чи нема в церкві де драбини.

Харитін трохи заметушивсь. Він боявся лазити високо, бо в його крутилась голова, а одмовитись було ніяково, бо він підходив під смак старого, щоб запобігти ласки в його.

– Гляньте, який огонь в пеклі. Ну, таки горить, таки горить, неначе чорти щогодини, щохвилини дров підкидають! – репетував Прокопович.

– Ой господи, як горить, зовсім-таки горить, – говорив Моссаковський і перехрестився до пекла.

– А яких чортів повигадував капосний маляр! Ви, пане дяче, тільки придивіться; отой, що поганяє в пеклі нагайкою блудниць в червоних намистах... вгадайте, на кого схожий? На кого скинувсь?

– Не вгадаю. Неначе на богуславського станового, – промовив Моссаковський.

– Та це ж він самий! Це й ніс його, неначе бульбашка, й очі витрішкуваті, тільки псяюха маляр поставив йому на голові волячі роги та причепив ззаду свинячого хвоста.

– А отой, що лупить кием шинкарів, чи пак не вгадаєте, на кого схожий? – сказав Прокопович.

– Цього вже не вгадаю, – сказав Моссаковський, хоч і догадувався, на кого чорт скинувсь, бо в його довгі вуха дуже позвішувались, а ніс задерся вгору.

– Невже пак не вгадаєте? Це ж наш столоначальник духовного правління. Якось я проговорився перед маляром: намалюй, кажу, ти того хаптурника в пеклі на самому дні під Юдою, щоб не брав з нас хабарів. Коли дивлюсь, а він його й записав до чортів, ще й дав йому кия в руки. Гляньте, як працює, бідолаха, аж язика висолопив.

Похвалившись новими образами, Прокопович був дуже радий, що знайшов доброго цінувальника, котрий втямив високе чайківське малярство. Замкнувши церкву, Прокопович взяв за руку Моссаковського, одвів його далеченько од церкви аж під ограду й показав пальцем на бані.

– От придивіться лишень до наших бань. Що тай намальовано! Та це ж нам маляр випер на бані дванадцять малих пророків і чотири великих. Ото шкода, що нема драбини! От, якби ви вилізли на церкву та придивились близько, як він понамальовував пророків. Дивно, дивно!

Прокопович зирнув кругом себе, шукаючи драбини. В Моссаковського затрусились ноги. Важка драбина лежала на траві і вже заросла бадиллям.

«А що, як старий причепиться, щоб поставити драбину, та присилує лізти до опасання або за опасання!» – пройшла думка в Харитоновій голові.

Прокопович кинувся до драбини й почав її піднімати. Драбина була важка, а старий був малий на зріст і не дуже міцний чоловік. Він пнувся, пнувся та й кинув її в траву.

– Не піднімайте, бо підвередитеся! – сказав гість. – Та сказати правду, я трохи боюсь лазити високо, – признався Моссаковський.

– Оце! Такий же з вас парубок. Моя Онися лазила вище за опасання, а як була малою, то з хлопцями по латах лазила в клуні горобців дерти, як та кішка, – сказав щиро старий.

Веселий старий, похвалившись своїм дивом малярства, повів Моссаковського в покої. В світлиці їх ждали дами. Мати не спускала з очей Онисі: вона боялась, щоб Онися знов не понаклала гостеві в віз гарбузів.

– А що, дочко, як тобі показався цей дяк? – спитала мати.

– Він кращий од Балабухи й такий тихий, спокійний. Я люблю тихих та добрих людей, – сказала Онися.

– І, вже й ти! Балабуха людина здорова, доросла, чоловік в силі й до того вчений, а це якийсь простак карапишанський.

– Я тих вчених не дуже люблю, бо й я сама проста. Балабуха ще присилував би мене говорити по-латинській, а я й по-московській незугарна.

Онися кинулась до вікна й глянула в садок, де стежкою йшов рядом з батьком Моссаковський. Високий, тонкий станом, він показався Онисі через шибки ще кращим і делікатнішим.

– Дивіться, мамо, чим же він поганий? Очі сині, як небо, брови тонкі...

– Вже й брови! Знайшла красу! Та він зовсім без брів, – сказала мати. – От у твого батька так правда, що брови, – сказала вона, дивлячись на кудлаті та крючкваті брови старого Прокоповича.

– Тікайте, мамо, бо нас видно знадвору, – сказала Онися, оступаючись од вікна, але не одвертаючи лица од шибки.

– Тікай, дочко, бо він близько вже, вглядить, – сказала мати, одвертаючи плечі, але не лице.

Прокопович увійшов з гостем в світлицю. Знов почали наливати та випивати по чарці. Моссаковський сидів, поклавши руки на коліна, і ледве наслідювався підвести віка й кинути очима на Онисю. Онися примітила, що чогось втратила природжену сміливість. Вона сиділа мовчки й собі спустила очі додолу. Других женихів вона сама зачіпала в розмові, сміливо говорила з ними, жартувала, навіть глузувала з їх. Тепер вона почувала, що не сміє чомусь слова промовити.

«Що це зо мною? – подумала Онися. – Чи вже ж я злякалась цього дяка?»

Старий Прокопович почав затягати на гласи, випивши чарок з десять настойки з перцем. Моссаковський сидів і не смів голосом повести. Він посидів, помовчав і перед вечором попрощався й поїхав.

– Чи приїде, чи не приїде вдруге? – промовила сама до себе Прокоповичка.

Онися заплющила очі, розвела пальці обох рук, потім покрутила палець кругом пальця й загадала, чи приїде, чи не приїде. Пальці зійшлись нігтями.

– Приїде, – крикнула вона й підскочила.

– Побачимо, – сказала мати. – Їздили академісти, а тепер почали їздити до тебе дяки.

Пішли дні за днями. Онися почувала, що вона чогось ніби жде Моссаковського, що він не виходить у неї з думки. Минув тиждень, настала субота. Онися кинулась сама підмазувати та прибирати в покоях, вишарувала жовтим піском поміст, помила вікна, повитирала образи, повішала на образи найкраще вишивані рушники; на вікнах поставила склянки з квітками... Настала неділя. Онися встала удосвіта, прибралась в нову плахту, причепурилась, наділа на голову всі стрічки й квітки й пішла до церкви. Для неї чогось здавалось, що Моссаковський доконче приїде до церкви, що вона його там побачить.

Служба одійшла, а Моссаковський не приїхав. Онися сіла обідати, іла як не іла й по обіді пішла в садок. Вона гуляла по горі й усе поглядала за синій ліс, на поле за лісом, вкрите густими копами, де вився шлях до Карапишів.

«Чого це я його жду? Невже я люблю його?» – думала Онися, ходячи по садку. Самі руки несамохіть рвали найкращі квітки й закладали за стрічки на голові, за коси. Довго ходила по саду, доки сонце не вдарило косим промінням по горі й пронизало наскрізь садок, розкинутий по крутих боках гори. Онися прислухалась, чи не загуркотить віз за Россю, коло порога або в дворі. А надворі було тихо-тихо й душно. Вона вернулась в покої, сіла на канапі й смутно похилила голову.

– Оце, нема з ким чарки горілки випити, – сказав старий батько. – Коли б приїхав хоч карапишанський дяк.

Онися спанула. Бліді щоки одразу почервоніли. Не встиг батько промовити ті слова, надворі затарахкотів легкий візок, забрехали собаки.

– Отже бог гостей несе, – сказав Прокопович, заглядаючи в вікно.

Онися стривожилась. В неї затрусилась ноги так, що вона ледве мала сили побігти й подивитись в вікно.

– Онисю, ставай колупати піч! Приїхав Моссаковський та ще й з братом, певне, з сватом, – гукнув батько.

Онися злякалась й зблідла, ніби пополотніла. Вона вся затрусилась, охолола й стояла на однім місці. Двері в світлицю рипнули. На Онисю чогось напав такий страх, що вона кинулась бігти з кімнати і втекла в садок.

«Боже мій! Чого це я так злякалась. Я не побоялась академіста, а злякалась цього молодого хлопця», – думала Онися, прикликуючи на поміч усю свою сміливість.

А сміливість не верталась до неї. Вона стояла над горою, втопила злякані гарячі очі в зелену безодню садка, в зелене марево, розлите над старим деревом, дивилась на його й нічого не бачила. Зелений світ дрижав в її очах, переливався, як вода в Росі, снував, ніби рій зеленої мошки. А Онися стояла й нічого не розуміла. Сонце кинуло під яблуню гарячий промінь. Світ упав на її щоку, обсипав її ніби огнем, а вона нічого не почувала та все дивилась у зелену безодню, як у глибоку річку.

– Онисю! Онисю! Де це ти ділась? – гукнула мати, виходячи з-за яблуні. – Чого це ти стоїш як стіна? Ходи лишень у покої до гостей. Вони, певно ж, не до мене, а до тебе приїхали!

Онися неначе прокинулась. Вона тихо пішла в хату за матір'ю, наче сліпий за поводатарем.

– Оце гарно! Глузувала з академістів, а од цього жениха втікаєш у садок. Великий пак страх! Не бачила зроду женихів. Ой, уже ж їх перекинулась ціла низка! Іди та кажи їм, що хоч.

Онися ввійшла в світлицю, згорнувши руки, неначе свята. В неї в руках була вишивана хусточка. Вона підвела очі, примітила священика, поцілувала його в руку й не встигла обернутись, як Моссаковський нагнувся й поцілував її в руку. Вона почувала на руці гарячі, м'які, повні губи й почервоніла, як маківка.

Онісія одійшла й сіла на стільці. Вона ледве підняла очі на Моссаковського і вгляділа його тихі ясно-сині очі, матово-біле лице, на котрому розлився дуже делікатний рум'янець. Ясні кучері блищали наскрізь кругом Харитонові голови проти вікна, кудю сипався золотим порохом промінь сонця. Моссаковський не зводив очей з Онісі. Вона почувала на своєму лиці його тихий погляд, не знала, що робити, почала щипати вишивані на хусточці квітки. Червоні та сині торочки сипались з хусточки на її червону запаску.

– Не рви, дочко, хустки, – гріх! Сьогодні неділя, – сказала мати, легко торкнувши дочку пальцями по руці.

Онісія перестала на хвилину щипати торочки на хустці, але незабаром знов посипались з хустки-мучениці червоні та сині нитки.

Хазяїн розмовляв з приїжджим священиком то про се, то про те. Прокоповичка надулась і сиділа мовчки: їй не хотілось видавати дочки за дяка. Але сват повів розмову про недавні сороковини по батькові Харитона й закинув, що громада в Вільшаниці, після похорону старого батька, обібрала на парафію Харитона. Прокоповичка насторочила вуха й повеселішала. Вона весело розговорила, стала привітніша й послала Онісію принести найліпшої, найсмачнішої наливки. Гості примітили, що хазяйка стала добріша, й собі якось розворушились. Харитін весело підвів очі й укинув кілька слів в розмову, але до Онісі не смів він слова промовити, тільки дивився то на її брови, то на червоні невеличкі уста.

– Як бог pomoже, – сказав сват, – то ми оце вирядимо Харитона до Києва. Громада вже налагодилась посилати до владики прошення, щоб Харитін зостався священиком на батьківському місці. Як тільки владика згодиться, то ми, пом'янувши батька на сороковинах, оженимо нашого Харитона та й уберемо його в рясу.

– От і добре! Слава богу! – промовив Прокопович. – Будемо близькими сусідами.

– Та нам би, панотче, хотілось бути не тільки вашими близькими сусідами, але навіть ще ближчими людьми; ми хочемо поріднитись з вами, – сказав сват. – У вас дочка на виданні, а в нас жених.

Бліді Онісіне лице спахнуло наче полум'ям. Вона почервоніла й спустила очі додолу. Руки замерли на хусточці, й червоні й сині нитки перестали сипатись на

запаску. Харитін почервонів і собі, як панна, не знав, де діти руки.

– Як же ви думаєте, отець Степан? – спитав сват.

– Я з дорогою душею, але треба спитати й матері, й дочки, – сказав Прокопович, поглядаючи на дам. – Що ти, паніматко, скажеш? – сказав він, обертаючи очі до жінки.

– Я... як дочка скаже, то так і я, – ледве обізвалась Прокоповичка з неохотою: їй шкода було Балабухи, але вона знала, що він більше не приїде.

Діло доходило до Онисі. Вона насилу вдержалась на місці. Їй хотілось схопитись і втекти в садок.

– Як же ти скажеш, дочко? – просто спитав в Онисі батько.

– Я згоджуюсь, – насилу промовила Онися, не підводячи очей.

– Коли так, то, по людському звичаю, заміняймо святий хліб, а потім трохи між собою поміркуємо, – сказав батько.

Онися ледве перекинулася з Харитоном кількома словами, але вона вгадувала своїм жіночим серцем, що Харитін підходить під її завзятуший, дужий темперамент, що вона буде правдивою господинею в своїй хаті. Окрім того, Харитін дуже сподобався їй своїм делікатним лицем і тихими синіми очима.

Поки сини справляли сороковини по батькові, поки заручився Харитін з Онисею, поки вільшаницька громада налагодилась послати старосту до Києва з прошенням до владики, – минуло чимало часу. А тим часом Балабуха не сидів дурнички в своїх Хильках.

«Хочу женитись! Доки його бурлакувати та байдики бити! – думав Балабуха, ходячи по садку. – Не схотіла Онися, – знайду десять кращих, а таки восени оженюсь. Треба шукати та напитувати дівчини».

Балабуха глянув на город і вглядів широке листя гарбузиння. Те гарбузиння навело на його таку злість, що він тричі прокляв Онисю й не міг більше не тільки

істи гарбуза, але й дивитись на його.

– Тату, дайте коней! Поїду ще в Хохітву. Там панни не прості, вбираються в сукні по-панській. – Цур ім, тим плахтам! Поїду ще до суконь.

– Про мене, ідь до суконь. Тільки ті хохітвянські сукні, може, академісте, не для тебе шиті. Вони горді, нехтують поповичами, бо самі з панів, мають кріпаків, мають багато поля. Але купить не купить, а поторгувати можна. Ці вже принаймні не причеплять гарбуза під возом, – сказав батько.

– Не причеплять, то так ласкаво та делікатно випроводять з хати, – обізвалась мати. – Одначе в Терлецького чотири панни на виданні. Може, котру й видадуть. Тільки, сину, передніше ніж виїздити з двору, сядь та добре наїжся, бо там годують по-шляхетській: якимись пундиками та ласкавими словами, а не пирогами.

Погонич запряг коні, вкинув в торбу хліба й сала на полудень, бо боявся їхати в Хохітву без харчі, й по обіді однієї неділі Балабуха поїхав в Хохітву.

Хохітва була невелике село коло самого Богуслава, розкидане по правому високому березі Росі, між рядами чималих гір. За Россю була чудова картина. Над самою водою стояла висока, але не широка скеля, ніби стіна з каміння. На кам'яній стіні було видно вздовж і впоперек щілини та розколини. В щілинах зеленіли пучки трави, жовтих квіток, подекуди стриміли невеличкі зелені кущі глоду та шипшини, неначе канделябри, розвішані по стіні. Під скелею росли лози та очерет. Серед Росі неначе лежав невеличкий острівець з прездорового каміння, без ладу накиданого купами. За кам'яною стіною було видно понад Россю ряд невисоких гір. На горах зеленів густий старий ліс. Коло острівця шуміла вода на порогах, темніла, неначе стежка, чорна гребля, а під самою крутою скелею стояв млин. На горах, на горбах, в узьких долинах була розкидана Хохітва.

Дім священика Терлецького виходив на улицу; зелений сад слався поза домом трохи не до самої Росі. Коло дому було видно довгий двір, на котрому по обидва боки стояли два ряди хат. Там колись жили кріпаки священика Терлецького. Його жінка була шляхетського роду й дістала в придане той невеличкий куток в Хохітві. Всю решту села забрав її брат, продав село одному багатому графові, а сам вмер. Терлецький загородив невеличкий куток собі в подвір'я, не давав тим

людям землі, забрав навіть їх городи, а людей повернув просто в наймити. Але його кріпаки десь дівались, неначе віск розтоплювавсь: одні повтікали на степи, другі повимирали. Дівчата повиходили заміж на село. І скінчилось тим, що в тих хатах зосталось кілька калік та калікуватих, котрим було зовсім не вигідно втікати з двору.

Балабуха в'їхав у двір. Перед ним вирнув з-за повіток та хаток здоровий дім з високими вікнами, з ганком. Перед вікнами було видно клумби, засаджені не гвоздиками та любистком, а левкоями, астрами та фіалками. Дім був добрий, добре вшитий. Повітки й клуня були опоряджені по-господарській. Огорожа була нова. В дворі було чисто. Навіть ближчі кріпацькі хати були ще добрі, тільки ті, що стояли в далекому кутку довгого двора, вже подались; декотрі перехнябились, декотрі вже розвалювались, і через обдерту покрівлю вже світились крокви та лати, неначе ребра, на котрих пообпадала шкура.

Візок в'їхав на подвір'я несміливо. Погонич спинив коні трохи не коло воріт. Балабуха встав помаленьку з воза й подибав до ганку. Він довго обтрушувався, чепурився, обтер порох з чобіт полою шинелі, втер хусточкою припале пилом лице, шию, пригладив долонею волосся на голові, розгладив вуса й увійшов у сіни. Сіни були схожі на кімнату з двома довгими вузькими віконцями по одній шибці по обидва боки дверей. З сіней йшло трое дверей на всіх трьох стінах. Балабуха трохи постояв, подумав, ще раз пригладив волосся, розтяг вуса, одчинив наздогад двері направо. Там була пекарня. Він углядив тільки, що з пекарні майнула через двері в кімнату ціла купа молодих паннів так швидко, як миші тікають в нору.

Балабуха причинив двері, знов постояв в сінях, подумав і тихенько одчинив двері в ліву руку. Там була просторна світлиця. Балабуха увійшов у світлицю. В світлиці не було нікого. Тільки маятник здорового годинника нешвидко й з повагою цокав і разом дерчав, неначе хто стукав молотком по розбитій посудині, стягнутій дротом.

За дверима в кімнаті було тихо. Тільки десь далеко за стінами було чути глухий шум, неначе там палало полум'я в печі або клетотів окріп в казані. Балабуха оглядав світлицю. Світлиця була більше схожа на панську гостину, ніж на мужицьку хату, заставлену образами. Образів сливе зовсім не було, тільки в кутку висів великий образ Ченстоховської богородиці з польським надписом. Серед стіни з-за скла виглядав лик Христа в терновім вінці, а під ним було підписано: Ессе Ното![6 - 6 Ось людина! (лат.)] Коло порога висів якийсь

крилатий купідон, прив'язаний червоними стрічками до дерева, а коло груби, на гравюрі невеликої вартості Геркулес, піднявши здорову довбню, замірявся на страшного лева, котрого зчавив рукою за горло. Між вікнами висіло над столиком узьке, довге дзеркало з високим вершком. Дзеркало було схоже на малого хлопця в високій батьковій шапці. Спинка канапи та стільців була вирізана такими фігурами, неначе хто понастромлював зверху на їх рядки грибів та опеньків. На вікнах стояли вазони мушкатки та герані.

Балабуха заглянув в дзеркало, поправив на шиї гніздо з чорної шовкової хустки, що було з'їхало трохи набік, ще раз пригладив голову долонею й сів на стільці.

Двері з кімнати тихесенько одчинились. Балабуха підвівся з стільця і вже хотів рекомендуватись, нахиливши голову. Але з дверей вийшла низька дівка з одним горбом на спині, з другим на грудях, з довгим жовтим лицем і тихими сумними карими очима. Вона держала в руках рушничок і попростувала просто до Балабухи. Дівчина приступила до його, поклонилась йому трохи не в ноги, держачи рушник у руці, зовсім як молода, що просить на весілля.

– Чи на весілля просиш, дівчино? – спитав Балабуха.

Дівчина осміхнулась, поцілувала його в руку, одійшла до стола й почала стирати порошок з стола та столиків.

– Чи дома батюшка та матушка, чи, може, куди поїхали? – спитав Балабуха.

– Дома, – ледве обізвалась дівчина, соваючи рушником по столі.

– Може, спочивають? – знов спитав Балабуха.

– Ні, – ще тихіше обізвалась дівчина, поглядаючи на зачинені двері.

Дівчина вийшла. В світлиці знов стало тихо, тільки маятник стукотів та дерчав з докучливим рівним, одномірним цоканням, та десь за трьома стінами було чути ніби потайний задержаний шум ходи.

Двері з кімнати знов одчинились з скрипом. В дверях з'явилась висока, тонка постать Терлецького. Терлецький був сухий, блідий брюнет з посіченими

короткими кісьми, з короткою круглою бородою, на котрій блищали срібні смужки. Тільки чорні блискучі очі надавали бадьорність і енергію видові й всій його постаті.

– Добридень вам! З святою неділею будьте здорові! – сказав Балабуха, поклонившись господареві.

– Спасибі! Будьте й ви здорові, – промовив Терлецький. – Чи здалека прибули до нас?

– Я з Хильок: студент Київської академії, Марко Балабуха; скінчив філософію.

– Дуже радий! Спасибі вам, що нас одвідали. Я вашого панотця знаю. Чом же ваш панотець з паніматкою не прибули до нас? – спитав Терлецький. – Але чого це ми стоїмо? Сідайте, будьте ласкаві!

Балабуха сів на стільці якось несміливо. Він трохи скорчився, підняв плечі й сховав шию й навіть трохи голову в гніздо з високих гострих комірив та з хустки, як черепаха ховається в свої черепашки. Він вперше був в такому домі, де візантійська обстава вийшла з моди й натомість настала в обставі й в усьому мода європейська, де вже одгонилось панством, шляхетством. Але така незвична для його обстава якось заважала йому. Він нагадав собі пасіку в Чайках, простого панотця, просту паніматку, й йому чогось захотілось утекти у ту пасіку, де він почував себе багато вольнішим і сміливішим.

– Чи ви скінчили академію, чи тільки приїхали на вакації? – спитав панотець Терлецький.

– Ні, я тільки скінчив філософію, але більше не поїду до Києва в академію, – сказав Балабуха.

– Та й добре зробіте. Я сам дійшов до риторики, та й подякував ченцям, а проте маю парафію й живу теперечки як у бога за дверима, – сказав господар.

– Так і я оце думаю зробити, – сказав Балабуха.

Терлецький ледве примітно осміхнувся й погладив бороду: він не помилився, догадуєшся, що Балабуха приїхав подивитись на його дочок.

– Що ж там в вас тепер в академії? Чи пишете вірші? Чи граєте комедії? – спитав господар.

– Аякже, й вірші пишемо, й комедії граємо, – сказав Балабуха.

– От за наших часів – ми грали так, що тепер навряд чи зуміють так грати. І мені таки доводилось не раз грати. Тільки раз сталася зо мною на сцені трохи смішна пригода: раз сказали мені грати роль Суети в інтермедії. Обголив я вуса й бороду, намазав щоки рум'янцями. Причепили мені довгі коси, накинули на плечі червону хламиду; я достав у однієї знайомої міщанки червоні чоботи; взувся я в ті чоботи, на шию начепив червоне намисто, розпустив коси по плечах, надів на голову жидівську ярмулку, взяв в одну руку капшук з грішми, в другу пляшку з горілкою та й виходжу на сцену. Виходжу та й кажу: «Я Суета...»

Сказав, та як глянув на людей! – усі люди повитріщали на мене очі, а професор елоквенції, лютий-прелютий, що задавав нам часто березової каші, дивиться мені просто в вічі та неначе каже: «Потривай, ось я тобі всиплю півсотні, як тільки помилишся!» Глянув я йому в вічі та й забув, що далі говорити! Їй-богу, забув! А знав, як «Отче наш». «Я Суета! Я Суета!» – сказав я тричі, а далі хоч заріж! Не пригадаю! Давай я тоді лупити з Екклезіаста: суета суетствій і всяческая суета! Та вже, спасибі, Злоба стояла за декораціями, та підказала мені, що далі говорити. От я й почав:

О суета, колико ты прекрасна!

О суета, толико ты ужасна!

Днесь пияна скачет воля!

Утро вставши – тщетна доля!..

Сирен льстивых окиян

Сладким гласом обуян!

Едва лето запало,

А козля цапом стало.

Цап бородатый!..

Сказав я це, а далі знов забувся, плутаю я та плутаю! Переплутав усі вірші, перемішав сирен з козами та цапами, та вже не знаю, що далі говорити: та, спасибі Злобі, мене вивела з біди: вискочила з-за декорації та як крикне: «Я Злоба, – ховай свого лоба!» Як заміриться на мене мечем! – я навтеки, і капшук з грішми загубив на сцені. Публіка регочеться. Дивлюсь, а за кулісами передо мною стоїть друга злоба, професор. Як ухопить мене за коси! Коси й ярмулка злетіли додолу. Він мене за чуба та як почав вихрити то направо, то наліво – трохи голови не зірвав з шиї.

Згадки про академію неначе розбуркали Балабуху: він одразу став сміливий і говорючий.

– А я грав Злобу, – та ще й як грав! – сказав Балабуха, розговорившись. – Було, як накину на плечі чернечу чорну мантію, та обкручу голову гидрою, та візьму в одну руку меч, а в другу пучок гадюк, та як вийду, та як крикну: «Я Злоба, – ховай свого лоба!»

Балабуха розпалився й справді схопився з місця, підняв руки вгору й крикнув на всю хату. Горбата Килина несла в руках пляшку з горілкою й тарілку з паляницею. Для бідної дівки здалося, що Балабуха схопився з місця й хоче луснути її кулаком в спину. Вона затрусилась і упустила тарілку на поміст. Тарілка хрюпнула й розбилась.

– Цур дурної! – сказав Терлецький.

– Якась перелякана дівчина! – сказав Балабуха, сідаючи на стілець.

Килина позбирала шматки тарілки й паляниці в хвартух і з плачем вийшла з світлиці.

– Колись я писав вірші, знав напам'ять Овідія, Горація, а тепер все чисто повилітало з голови, тільки й зосталась в пам'яті березова каша, – сказав Терлецький, наливаючи чарку. – Та й той Горацій зовсім-таки не стосується до Хохітви.

Бідна Килина винесла черепки в кімнату з сльозами на очах.

– Що то таке ти несеш в хвартусі? – крикнула матушка на Килину. – Чи розбила тарілку, чи що? Що там за крик?

– Ой простіть, матушко, – сказала Килина, цілуючи паніматку в руку. – Наш батюшка з тим паничем, мабуть, полаялись та як почали кричати та соватись один до другого з кулаками! А я злякалась та й упустила з рук тарілку.

– Ти сьогодні зовсім здуріла! Бери швидше другу тарілку й неси паляницю на стіл! – крикнула матушка, стоячи серед хати з білою сукнею в руках для старшої дочки.

В кімнаті піднявся якийсь содом. Матушка хапалась прибирати старшу дочку, неначе боялась, щоб часом панич не втік з дому. Шафа й скриня стояли одчинені. Матушка й дочки бігали, кидались сюди й туди, брязкали ключами, виймали нову одежу, причісувались перед дзеркалом. Олеся, чи Олександра Петрівна, найстарша дочка, стояла серед кімнати в білих спідницях, в білому корсеті, котрий не сходився на її повному стані. Мати з меншою дочкою шнурували корсет, силкувались аж впотіли, а корсет все-таки не сходився.

– Килино, ходи сюди! Придави руками корсет, та міцніше, – кричала матушка.

Килина вхопила Олесю за стан і стільки допомгла, скільки б поміг комар. Шнурки в матущиних руках луцали, а корсет все-таки не сходився.

– Покличте бабу Хіврю! – крикнула матушка. – Бо ця Килина ні до чого не здатна.

Прибігла баба, вхопилась і собі за шнурки. Баба була кремезна й жилава. Корсет подався під її руками. Олеся наділа білу сукню, а мати причісувала та прибирала її голову.

Убравши дочку, мати накинула на себе нову сукню, накинула на плечі перську білу, з червоними та жовтими взорцями, хустку, – ще раз огляділа кругом дочку, неначе москаля на муштрі, й повела її в світлицю.

Менші дочки попростували за ними слідком, заглядаючи в світлицю через одчинені двері.

Терлецька ввійшла в світлицю тихою ходою, поважно, неначе виплила. Балабуха вглядів в дверях невисоку, але тілисту чорняву даму трохи ніби з пухлим, шляхетським лицем, з гладенько причесаними чорними блискучими начосами на лобі, в білому чіпку в оборках, в котрих синіла широка стрічка з кінцями до плечей. Він устав і ще глибше втягнув коротку шию в комір, несміливо підійшов до Терлецької й поцілував її в пухку білу руку. За матір'ю вийшла дочка, така чорнява, як і мати, гарненька, з білим, трохи коротким лицем, з темними карими очима. Вона присіла серед світлиці перед Балабухою і неначе дригнула правою ногою. Балабуха поцілував в руку дочку, оступився трохи назад і не знав, де діти свої здорові руки. Матушка сіла на канапі і попросила гостя сісти. Балабуха несміливо спустився на стілець. Проти його сіла Олеся, в котрої щоки почервоніли, наче маківки. Балабуха кидав очима то на матір, то на дочку. Широка синя стрічка в материному чіпкові, біла сукня на дочці, червона стрічка, котрою був підперезаний Олесин стан, червоний бант в косах – усе те так налякало студента, що він сидів як на шпильках. Перед його очима знов з'явилась пасіка, улики, темна катрага в пасіці, навіть ліщина й чорнобіль коло пасіки, куди він тепер ладен був утекти й сховатись од тих стрічок та суконь.

– Чи здорові ваш панотець та паніматка? – спитала Терлецька в Балабухи.

– Спасибі вам! Слава богу, здорові, – тихо обізвався Балабуха.

– Такі недобрі: нас ніколи й не одвідають. Я знаю вашого батюшку й вашу матушку, – сказала Терлецька голосно, дрібно й сміливо.

Терлецька питала в Балабухи про його батька й матір, так собі, для звичайності. Якби вони й справді приїхали до неї, вона була б їм зовсім не рада.

– І я бачила вашого батюшку, – сміливо обізвалась Олеся до Балабухи. – Такий добрий, такий привітний.

Балабуха перевів очі од матері на Олесю й тепер тільки придивився, що вона була гарненька, але мала не такі тонкі та гострі брови, як в Онисі Прокоповичівни. Тільки круглі чималі темні та блискучі очі сподобались йому одразу.

Олеся не всиділа на одному місці: вона схопилась і вибігла з кімнати, щоб подивитись на себе в дзеркало й поправити на голові червоний бант, і потім вернулась, знов сіла й знов схопилась, побігла до вазонів, заглянула в вазони, знов вибігла в кімнату, принесла графин з водою, полила вазони, знов вибігла й знов перекодя прибігла й сіла. Довгі кінці стрічки кругом стану, кінці банта літали кругом неї, як на вітрі. Олеся ловила стрічки рукою й швидко то одкидала їх, то притягала, то обсмикувала. За дочкою вийшла з світлиці мати, поправила щось на шиї, знов вернулась і знов вийшла. Вони вештались, неначе в хрещика грали. Через двері в кімнату Балабуха вглядів здорове ліжко, неначе порон на Росі, а над ліжком здоровий килим, на котрому були виткані чудні квітки, неначе стояли на задніх ногах в три рядки здорові зелені жаби з червоними животами, побравшись за передні лапи. В дверях проти килима Балабуха вглядів другу панну, таку на зріст, як Олеся, але багато кращу, в бідненькій ситцевій сукні. То була менша дочка, котру погано убирали й ховали од паничів в далекій кімнаті.

За Терлецькою ввійшла в світлицю горбата Килина й винесла на тарілці дві тонесенькі скибки паляниці та з ложку масла в маслянці. Терлецький налив в малесеньку чарку горілки, поздоровкався з гостем, випив сам, почастивав гостя й заткнув графин затичкою, неначе давав знати, що він більше не буде вже частувати. Балабуха випив, навіть гаразд не розкуштувавши, і взяв в руки скибку паляниці. Скибка світилась наскрізь.

– А ми тут, паніматко, розбалакались з Марком Павловичем про академію та так налякали Килину цими згадками, що вона впустила тарілку та й розбила, – сказав Терлецький до жінки.

– *Similis simili gaudet*[7 - 7 Схожий схожому радіє (лат.)], – обізвався Балабуха. – Ми колись грали в академії комедії та почали пригадувати з отцем Петром деяку давнину.

– Ви грали комедії? – спитала Олеся. – Ото, коли б мені довелося на віку хоч раз побачити комедію. Сидиш тут у Хохітві й людей не бачиш.

– Де вже ти хотіла в Хохітві побачити комедію, – сказав Терлецький. – Це чудо показує тільки наша Київська «*alma mater*»[8 - 8 Дослівно «матір-годувальниця». Тут: учбовий заклад (лат.)].

– Папа кажуть, що й вони грали, – сміливо обертаючись до Балабухи, промовила Олеся. – Та ще й убирались за панну.

Стара Терлецька трохи осміхнулась, глянувши на бороду та вуса свого чоловіка.

– Колись убирався за панну, а тепер вже не вберусь, – сказав Терлецький.

– Може, й ви убирались за панну? – сказала Олеся, обертаючись до Балабухи.

– Ні, я раз убирався за... Славу, – знехотя сказав Балабуха, – а другий раз за прекрасного Іосифа.

– Ото, як би я хотіла побачити, як ви вбирались за прекрасного Іосифа, – сказала Олеся, спідлоба поглядаючи на Балабуху. – Мабуть, воно вийшло дуже гарно.

Балабуха оговтався й перестав втягувати шию в комір. Сміливість в Олесі, привітність Терлецької одбили в його охоту тікати в пасіку та в чорнобіль.

Балабуха не дуже сподобався Олесі з лиця, але його зріст, велика постать, вченість і латина звернули її увагу, сподобались їй тим більше, що до неї приїжджали невчені прості поповичі, на котрих вона не хотіла й дивитись, і навіть не виходила до їх. Мати так само була привітна до Балабухи, бо вже був час видавати Олесю заміж.

Килина одхилила двері й щось шепнула до Терлецької. Олеся зірвалась з стільця й побігла в двері так швидко, що трохи не звалила Килини з ніг. Балабуха дивився їй вслід: йому сподобалось, як Олеся бігає швидко, прудко, легко, як на їй гадюками в'ються червоні стрічки.

За Олесею вийшла Терлецька. В кімнатах було чути біганину, вештання. Забряжчали ложечки, задзвеніли стакани та блюдечка, застукотіли шухляди коло камоди та столів; одчинились двері, й горбата Килина внесла в світлицю високого та тонкого самовара й поставила на столі, неначе яке диво. То був перший самовар в околиці.

З дверей вибігла Олеся з ложечками й чайником в руках, за нею мати, за матір'ю Килина. Вони виходили й приходили, й знов вибігали: виносили стакани та

наряддя до самовара. Самовар спершу шипів, потім запарував і заклекотів, так що не стало чути, як дерчав маятник коло часів. Кругом самовара чигали та панькались, неначе урядник кругом свого начальника. Балабуха з того дива поглядав то на самовар, то на дам.

Почалося наливання чаю в стакани, бряжчання ложечками об посуд, неначе хто віз цілу балагулу битого скла. Сама Терлецька подала Балабусі стакан чаю. Килина знов винесла на тарілці купку тоненьких скибочок паляниці. Балабуха випив чай, з'їв прозору скибочку хліба; його розібрав апетит. Їсти схотілось здорово, а господар навіть не просив випити по другій чарці горілки.

– А налий і мені, паніматко, стакан того зілля, – сказав Терлецький, – хоч, сказати правду, не дуже я хвалю це зілля. Нема в світі, як добра чарка горілки, – прохопився господар.

«Коли б же добра чарка, а не така, як наперсток», – подумав Балабуха, поглядаючи на малесеньку чарку.

Терлецька сердито кинула очима на чоловіка: він замовк і не розвивав далі тієї теми.

Випили чай. Килина винесла самовар, котрого в кімнаті опали менші дочки, неначе мухи мед.

– Візьми лишень, дочко, гітару та заграй або й заспівай нам якої, – сказав Терлецький, достаючи гітару з косого столика в кутку й подаючи Олесі.

– Я вже давно грала й, мабуть, чисто все позабувала, – пишаючись, промовила Олеся.

Вона взяла гітару, направила її, натягуючи струни, й несміливо почала перебирати пальцями.

– Ви не граєте на гусях? – спитав Терлецький в Балабухи.

– Ні, не граю, – обізвався Балабуха.

– Шкода. Я колись грав, та вже забув. От мій сусіда богуславський батюшка, як утне на гусях, то аж поміст дрижить. Е, що то за гарний інструмент! – сказав Терлецький.

Олеся програла кілька козачків. Їй хотілось заспівати, та вона сама не сміла почати й ждала, щоб будлі-хто попросив.

– Заспівайте, коли ваша ласка, – несміливо попросив її Балабуха.

– Заспівай, дочко, про Хлою, або про Нарциза, або краще про студента.

Олеся осміхнулась, заспівала тонесеньким голосом про Хлою, потім про Нарциза, а далі затягла й про студента:

Ой велела меня мать

За купчика отдать.

А купчик как идеть,

Сундук денег несеть.

«Сундук денег не прыйму,

За купчика не пойду!»

Ой велела меня мать

За студента отдать.

А студент как идеть,

Пучок розок несеть.

«Пучок розок прыйму,

За студента пойду!»

– Ага! – промовив, прицмокуючи, Терлецький.

– За битого двох небитих дають, – сказав Балабуха.

Олеся ще довго співала та грала на гітарі. Терлецький розфантазувався й почав пригадувати давні вірші й складати свої, але дуже недоладні.

Співай, дочко, поки молоденька, бо як мине твоя весна, то перестанеш співати:

Наслаждайся дней своих,

Все-бо вmale состарыем.

В одно лито з козеняты

Стався кудлатый цап!

І я колись співав і вірші складав, як був козеням, а як став старим та кудлатим, то вже й пісні в голову не лізуть, – промовив Терлецький, ходячи по світлиці.

Тим часом, як Олеся грала та співала, Балабуха почував, що в його животі грають інші музики. Надворі вечоріло, а полуднувати не давали. Пляшка з горілкою стояла ніби запечатана. Балабуха поглядав на двері, чи не винесуть чого закусити, а двері не одчинялись. А сирени в животі в Балабухи співали так голосно, що їх було чути на всю хату, й йому було аж ніяково.

Вже сонце зайшло, вже надворі сутеніло. Терлецька встала й вийшла в кімнату. За нею вибігла Олеся. В кімнаті знов почалась біганина. Забряжчали ключі, застукали двері, задзвеніли ложки й тарілки. В одчинені двері проти зелених жаб на килимі замиготіли голови.

Терлецький ходив по світлиці й фантазував, а Балабуха сидів, спустивши голову й придержуючи рукою порожній живіт.

Через годину широко одчинились двері. Баба з Килиною внесли довгий стіл і застелили скатеркою. Килина принесла купу тарілок і почала розставляти на столі; баба принесла ложки, виделця й ножі й розклала їх з такою повагою, неначе готувалась приносити жертву богам. В кінці тієї комічно-поважної руханини вийшла Терлецька й попросила гостя за стіл. Всі посідали кругом стола й ждали. Знов одчинились двері й баба внесла довгий полумисок і поставила на столі. На здоровому полумиску лежало двоє маленьких курчаток наче дві перепелиці. Балабуха злякався.

– Прошу покорно! Беріть на тарілку! – попросила Терлецька Балабуху.

– Потривай, паніматко! Ми, по старому звичаю, покуштуємо цієї aquae vitae[9 - 9 Вода життя (лат.)], котрої давні римляни, певно, не пили, – сказав Терлецький, наливаючи наперсточок.

Балабуха випив той наперсточок, згадав ті красовулі, що він колись хилив з студентами, й тільки жалібно скривився. Поміркувавши, скільки-то припаде на кожного з тих двох перепеличок, він одрізав тільки ніжку од курчати й узяв на тарілку. Олеся й Терлецька одрізали по крильці й прикидались, неначебто вони вечеряють. Бідний Балабуха й собі приставлявсь, що він вечеряє: обгриз ніжку й поклав виделку на стіл. Перед його очима так і сновигала макітра вареників в сметані.

«Правду казала мати! – подумав Балабуха. – Якби не попоїв дома, то оце б не доїхав живий додому».

Посиділи за столом, побалакали й устали. Прийшла баба й узяла полумисок, на котрому ще зосталась одна перепеличка.

Після голодної вечері Балабуха почав прощатись. Терлецькі просили його не забувати їх і приїздити до їх частіше.

Вже була ніч, як Балабуха рушив з двору. Тільки що вони виїхали за село, Балабуха сказав погоничеві:

– Чи не зосталось в тебе часом хліба в торбині? – Та там зостався окраець. Ну, та й скупі ж ці люди! – сказав погонич, розв'язуючи торбу з хлібом.

– Мабуть, вони тим і багаті, що скупі. Покликали мене полуднувати, чарки горілки не дали, а матушка винесла хліб, одкрояла панську скибочку та й знов узяла в покої. Та горбата Килина, мабуть, живе божим духом. А на попадю слуги кажуть «пані», бо як будлі-котра назве матушкою, то вона, господи, як сердиться.

Опівночі Балабуха приїхав в Хильки й розбудив матір.

– Мамо, давайте хоч шматок сала та хліба! Їсти так хочу, що аж шкура тріщить.

– Хіба ж я тобі не казала! Ці гарбуза не причеплять, але вітають гостей голодом. Сідай, сину, за стіл.

Мати висунула з печі макітру вареників. Балабуха допався й витріскав трохи не всю макітру.

– Як же тобі показалась дочка? – спитала мати.

– Дочка гарна, й грає добре, й співає добре, убрана по-панській, – сказав Балабуха, почувавши в душі, що Олеся заслонила довгі тонкі Онисині брови.

– Та в їх і грошей сила. Не знаю тільки, чи багато дасть старий. А що вже багаті, то багаті, – сказала мати.

Макітра вареників звалила Балабуху на постіль, неначе грім здорового дуба. Він упав на подушку й заснув міцним сном. Тим часом в Хохітві після виїзду Балабухи в домі Терлецького почалась, після парадової вечері, друга вечеря, своя, домашня. В кімнаті застелили стіл простою скатертею, й Килина принесла здорову вазку галушок з салом. Панотець Терлецький вклав у копи дві тарілки, Терлецька дві, а Олеся, вдоволившись крильцем курчатки при гостеві, тепер почувала другий, справдешній апетит і виїла здорову тарілку галушок, од чого їй стало в корсеті так тісно, що вона покликала Килину і якнайшвидше звеліла розшнурувати шнуровку...

– А що, Олесю, як тобі показався Балабуха? – спитав в Олесі батько.

– Так собі... нічого, – сказала Олеся, закопилівши губу.

– От і нічого! – обізвалась мати. – Панич здоровий, поставний, огрядний, вчений, і таки чисто й по-модному вбраний, неабиякий простак.

– І латину зна добре: так і сипле латинськими приказками! – додав батько. – Ні, дочко! Цього жениха шкода випускати з рук. Ти будь до його приятельніша, ласкавіша й привітніша, як він приїде до нас вдруге, та поговори з ним таки любенько, привітненько.

– Коли ж він не дуже охочий до розмови та якийсь неворушкий. Сидить, дивиться на мене, вирячивши баньки, та люльку смокче, та й годі.

– То й добре, коли мовчить. Хто мовчить – той двох навчить. Менше буде допікати тобі язиком, – сказала мати, глянувши на панотця Терлецького.

– Правда, в його очі й брови гарні, але губи... трохи чудні. Чогось неначе скривився, як середа на п'ятницю, – сказала Олеся.

– Тобі, Олесю, треба виписати жениха з Києва або з Парижа, то такий, може б, тобі сподобався! – сказав батько. – Де ж тобі кращих набрати?

Олеся хотіла сказати, де б вона набрала кращих женихів, та промовчала: вона бачила в панському дворі гарних дідичів-паничів, але багаті паничі її не сватали, а за бідних економів та польських панків її не дав би батько. Олеся тільки легенько зітхнула й пішла спати.

Швидко всі поснули в домі Терлецького, тільки в пекарні ще довго горіло світло. Там Килина з бабою та з другою такою панщанною Терлецького молодницею ще довго мили та витирали посуд та лаяли гостя. Килина й баба робили роботу вже через сон. Їх бліді обличчя стали ще бліднішими. Сон клонив їх голови. Вже північ минула, а вони все порались та прибирали, а другого дня були повинні вставати удосвіта, передніше за господарів, і знов розпочинати ту саму вічно незмінну жіночу роботу, од котрої втікали люди од Терлецького.

З

В той час, як Балабуха їздив до Олесі та увивався коло неї, по селах пішла чутка, що Онися Прокоповичівна заручилась з Харитоном Моссаковським. Балабушина мати була на ярмарку в Богуславі й привезла ту чутку в Хильки.

– Чи ти знаєш, сину, за кого подавала рушники Ониська Прокоповичівна? – сказала стара Балабушиха, приїхавши з ярмарку.

– За кого, мамо? – спитав син.

– За Харитона Моссаковського, карапишанського дяка, – сказала мати.

– За Харитона Моссаковського? За того худого, поганого? За ту руду чехоню? – крикнув син.

– За ту чехоню, за ту погану тараню, – сказала мати.

– За дякуса? І вона дала мені гарбуза через ту іржаву, суху чехоню? За того дурня? За того дякуса? – крикнув син.

– Не за дяка-бо! Він сьогодні дяк, а може, завтра буде попом на батьковому місці, бо його громада обрала за священика на вільшаницьку парафію, – сказала мати.

– Одкаснулась од мене, студента, академіста, для того рудого дурня, котрий навіть не був в граматичі, не тільки що в філософії? – репетував Балабуха, піднявши руки вгору вище од своєї голови.

– Потривай, сину! Ти не кричи й не сердься, – сказала мати. – Поїдь ти в Київ та попроси собі в митрополита Вільшаницю, – парафія велика, поля багато, сіно-косу й оком не скинути, сінокіс над самою Россю, ще й левада така здорова, що можна півсотні возів картоплі та капусти вивезти в Богуслав на ярмарок. Їй-богу, сину, не гай часу, ідь до Києва! Нехай тоді Ониська потанцює з своєю чехонею циганської халандри. Нехай старий Прокопович дає Харитонові свої Чайки, котрі можна в мішок убгати.

– Поїду в Київ! Зараз поїду! Владика дає академістам парафії на вибір, – яку хоч вибирай! Оце тобі, Онисько, гарбузи! Дам і тобі гарбуза, що будеш пам'ятати до смерті.

Не довго думавши, таки другого дня Балабуха поїхав в Київ, пішов до митрополита й подав прошення на Вільшаницю. Тільки що Балабуха вийшов од митрополита, проти його йшов Харитін Моссаковський з вільшаницьким титарем та з двома старими парафіянами. Моссаковський скинув шапку, поздоровкався з Балабухою й низенько йому поклонивсь, Балабуха навіть не глянув на його.

– Чи парафії шукаєте, Марку Павловичу? Боже поможи на все добре! – сказав Моссаковський до Балабухи.

– Нехай уже вам бог помагає, а мені вже поміг: я зайняв вашу Вільшаницю, – сказав гордо Балабуха й пішов собі тихою ходою в консисторію кінчати діло.

В Моссаковського та в вільшаницьких дідів неначе вдарив грім. Вони стояли й дивились слідком за Балабухою.

– Чи цей панич правду каже, чи жартує? – промовив титар.

– Мабуть, бреше на свою обихідку, – промовив один дід. – А хто ж його обирав в Вільшаниці за священика?

– Чи подався, чи не подався він на Вільшаницю, а ми таки ходім до владики. Що то нам владика скаже! – промовив Моссаковський.

Вони пішли в покої до владики. Моссаковський подав од себе прошення, а титар друге од громади. Владика прочитав, подумав та й каже:

– Опізнались ви. Я вже оддав вільшаницьку парафію другому. Ти вчився в школах? – спитав владика в Моссаковського.

– Ні, ваше високопреосвященство: я вчився вдома в батька та в карапишанського дяка: вивчив часловець, псалтир, вмію читати апостола й евангелію, знаю добре церковний устав, вмію співати на гласи: й на «Господи возвах» і на «Бог господь».

– Коли тебе обрала громада, то я дам тобі меншу парафію, а великі парафії я даю академістам, – сказав митрополит. – Боже вас благослови! Йдіть собі!

– Коли ж ми, святий владико, волимо, щоб у нас за священика був таки син нашого покійного панотця, царство йому небесне. Ми Харитона знаємо з малих літ; він зріс на наших очах. Громадяни звикли до його. Ми знаємо, що він нас не скривдить. Помилуйте й пожалуйте, святий владико! Нехай таки наш Харитін буде в нас за священика, – просив титар.

– Не можна, старий, не можна. Діло зроблено, а зробленого трудно переіначити, – сказав владика.

Громадяни вийшли од владики ні в сих ні в тих, а Моссаковський стояв у прихожій ні живий ні мертвий. Його делікатне лице стало біле, як крейда. Титар взяв його за руку й вивів надвір.

- А що будемо робити? - спитав титар, обертаючись до дідів.

- А те будемо робити, що не пустимо того Балабухи на парафію, от що! - сказали діди.

В Моссаковського трохи одлягло од серця. Надія вернулась до його, - надія достати парафію й не втратити Онисі.

Вони сіли на вози й поїхали назад в Вільшаницю оповістити громаді за цю подію.

- Не буде так, як владика хоче! Не пустимо Балабухи на парафію. Нехай буде в нас за священика таки Харитін, та й годі - гомоніла громада, зібравшись коло церкви. - Пошлемо знов вдруге прошення до владики, а як не дозволить, пошлемо втретє, а таки нехай буде так, як громада хоче. Десь видрався якийсь Балабуха, не показав очей в Вільшаницю, не поговорив з громадою, а преться до нас на парафію. Не пустимо Балабухи!

Тим часом як вільшаницька громада гримала, та ремствувала, та лагодилась знов посилати титаря до владики, щасливий Балабуха вернувся в Хильки.

- Що, сину, зіпхнув Ониську з парафії? - перша спитала в Балабухи мати.

- Зіпхнув! Так і покотилась, як її гарбузи з Хильківської гори, аж курява піднялась, - сказав Балабуха.

- От тепер нехай знає, як класти в віз та в кишені студентам гарбузи! - сказала мати. - А ти, сину, не гай часу, та вбирайся до Терлецьких, та ще й сватів бери. Терлецькі скупі, хоч і багаті. Треба вибрати в свати доброго крутія, щоб викрутив в їх зайву сотню карбованців.

- Кого ж би то попросити в свати? - спитав Балабуха.

– Бери, сину, дядька, отця Мельхиседека та прихопи ще на пристяжку й тітку. Тітка цікава на язик, та й дядько добрий торохтій: щось-таки та виторохтять. Та нехай добре припруть Терлецького.

Балабуха забрав дядька торохтія й цокотуху тітку, прибрався й причепурився й поїхав до Терлецьких.

Терлецькі, побачивши, що Балабуха приїхав не сам, а з дядьком та з тіткою, зараз догадались, що він приїхав з сватами.

В домі почалась незвичайна біганина. Бігала важка Терлецька, бігала Олеся, бігав сам Терлецький, бігала Килина, навіть баба в пекарні заметилась тією пошестю й вертілась, як муха в окропі. Балабуха оповістив, що він зайняв Вільшаницю Терлецький поздоровляв його, цілувався з ним по десять раз, цілувався з сватом отцем Мельхиседеком і навіть з цікавою його жінкою. Олеся зашнурувалась як тільки можна тісніше, так що їй було важко дихати, начіпляла червоних стрічок на талію, на шию, на голову і все крутилась по хаті перед Балабухою. Вона знала, що Балабуха не жвавий в розмові, й попросила його в садок, де сподівалась почути при поетичній обставі те слово, котрого вона вже ждала двадцять три роки з половиною.

– Чи бачили мої квітки? – спитала вона в Балабухи.

– Ні, не бачив, – сказав Балабуха.

– Ходім, я вам покажу мої квітки! – сказала Олеся сміливо й причепливо й трохи не потягла його за руку.

Балабуха з великою напругою підвівся з стільця й пішов слідком за Олесею в садок.

Квітник в садку був і справді гарний. Клумби були повні левкоїв та астр, але вже під осінь позаростали трохи бур'яном.

– Дивіться, які чудові левкої, – сказала Олеся, нагнувшись над квітками й зриваючи гілку левкоя.

– А справді, гарні та пахучі, – сказав і собі Балабуха й нагнувся над грядкою.

Олеся вирвала квітку й, не розхиляючись, нюхала її. Балабуха й собі встромив руку в гущавину, але, поглядаючи скося на Олесин повний стан, захопив в жменю бур'ян і почав і собі нюхати.

– Ви нюхаєте щиріцу! – крикнула Олеся, вириваючи з його рук бур'янину, й зареготалась на увесь садок. – Ось потривайте, я нарву вам букет.

Вона нарвала чудових астр і подала Балабусі. Балабуха навіщось нюхав їх, хоч вони зовсім не пахли.

– Ходім, побачите наш сад, – гукнула Олеся й побігла доріжкою по садку до Росі.

Балабуха кинувся й собі бігти, але почувив, що його ноги можуть тільки ходити, а не бігати, й ледве догнав Олесю.

– А ви коштували, які на смак левкої? – спитала Олеся, сміючись. – А нате, покоштуйте!

Балабуха механічно взяв левкой, вкинув у рот і почав жувати, а далі не знав, чи виплюнути його, чи з'їсти.

– А що, смачний?

– Де там! Гіркий, як полин.

Олеся реготалась, червона, як повна рожка. Вони прийшли на кінець садка, на пригорок над Россю. Нанизу по камінні шуміла вода. За Россю стояла пишна скеля, неначе стіна, вся облита сонцем; за нею на горах зеленів ліс, а вгору, по долині Росі було видно розкинутий Богуслав, обсіпаний ясним світлом.

– Тепер далі нам вже нікуди йти, хіба в воду або на скелю, – сказала Олеся, наводячи Балабуху на думку.

– А справді нема куди, хіба в воду або на скелю, – сказав тихо Балабуха.

– А ви полізли б на скелю? – кокетно спитала Олеся.

– Ні, не видерусь, бо дуже крута та стрімка.

– А якби я вас попросила, то полізли б? – дражнила його Олеся.

– Поліз би, – сказав Балабуха, глянувши просто в вічі Олесі.

В Олесі очі блищали, наче дві зорі. Її гаряче лице аж палало: а Балабуха все-таки мовчав.

– Правда в нас у Хохітві гарно? Краще, як у вашій Вільшаниці.

– Краще, як у Вільшаниці, але... але, якби ви були зо мною в Вільшаниці, то вона б мені здалась кращою од Хохітви, – ледве вимовив Балабуха й почервонів.

«Насилу! Слава тобі, господи. От-от скаже!» – подумала Олеся.

– Як же б я там була? Чи поїхала з вами, чи що? – спитала Олеся.

– Ні, якби ви за мене пішли заміж, бо я... я... бо Купідон пронизав наскрізь мое серце стрілою. Амур не любив так Псіхеї, як я люблю вас, – сказав Балабуха через силу.

Олеся знала з романів про того Купідона та Амура, й ті слова дуже припали їй до смаку. Вона любила романтичність, бо читала стародавні, переложені по-московській німецькі романтичні повісті. Тільки все-таки їй хотілось Амура, кращого од Балабухи: не таким вона собі уявляла свого Амура, та ніде було дітись. Олеся тихо промовила звичайну фразу, спустивши очі додолу: «Як батько та мама скажуть, – я згоджуюсь!»

Балабуха взяв Олесину руку й поцілував. Вони повернулись і пішли тихою ходою до хати.

В той час, як молоді гуляли по садку, отець Мельхиседек з жінкою, не довго думаючи, неначе до стіни притиснули Терлецького й Терлецьку й почали говорити за придане.

- А що, отче Петре! Сказати правду, ми оце приїхали сватати вашу дочку, Олесю,
- сказав отец Мельхиседек. - Чи оддасте, чи нехай підросте?

- Ми з жінкою ладні оддати. Балабуха чоловік вчений, пригожий, має вже парафію. Не знаю, що дочка скаже, - промовив Терлецький.

- Коли вже, дякувати вам, така ваша воля, то треба й дарити дітей. Що ж ви думаєте дати за дочкою? - сказала просто Мельхиседекова жінка, Марта Тарасівна.

Терлецький глянув на жінку й сказав:

- Дамо сто карбованців.

- Сто карбованців гроші, то правда, - заторохтів отець Мельхиседек, - але, сказати правду, не великі.

- Авжеж не великі, - заторохтіла Мельхиседекова жінка. - Гроші грішми, але треба чогось і до грошей. На господарстві треба й корів, треба й волів, треба й возів, треба коней, треба й до коней. Треба миски й ложки, треба чогось і до ложки. І вже, господи, що то й казати! Ви самі, здоровенькі, знаєте, чого треба на господарстві, та ще й новому та молодому, часом необміркованому...

Терлецька сердито глянула на цю просту, в намітці, сваху, котра жебрала, неначе стара циганка.

- Та вже, свахо, Олеся наша дочка. Ми не випхнемо її босу з хати з порожніми руками та скринями, - сказала Терлецька.

- Борони боже! Я й сама мати й маю дочок: хвалити бога, я вже надбала повні скрині всякого добра для своїх дочок: в мене готова ім і одежа, й плахти, й запаски, й намітки, і скатерті. Я вже назначила ім і корови, й телиці, й кабани, й льохи, й гуси, й індики... Де вже! Що то й казати! Певно, й ви надбали для Олесі всякого добра. Чи багато корівок та воликів думаєте дати? - спитала сваха.

- Дві пари волів та корову, - сказав Терлецький. - Мало, - сказав Мельхиседек.

– Їй богу, серце мое, мало! Двома парами не потягнеш плуга на полі. Третя пара не зашкодить. Та з однієї корови не назбираеш ні сиру, ні масла. Треба, свахо, дві корови, доконечне дві, бо ви самі, здоровенькі, знаєте, що з однієї корови не наїстись масла та сиру. Воно б добре було й масла та сиру наїстись, ще й на ярмарок вислати на продаж. Що то й казати! А скатертів багато думаєте дати? – спитала сміливо сваха.

«І приніс нечистий оцю циганку! Вона забере в мене всі корови, гуси й індики», – подумала Терлецька.

– Та що там, жінко, скатерті. За гроші можна всього цього закупити. Я все, бачте, про гроші. Отче Петре, їй-богу, мало сотні карбованців! Що тепер сто карбованців? То колись можна було за сотню трохи не ціле село купити. Треба дві або й три сотні та ще й з хвостиком, – сказав Мельхиседек.

– Подумаємо-погадаємо. В нас не одна дочка, самі знаєте, – сказав Терлецький.

– Та й панщанних людей таки дайте дітям, – сказала сваха. – В вас таки багатенько людей. Дайте хоч одну сім'ю!

– Де ті люди в мене? Чисто всі порозбігались, неначе їх який нечистий кием порозганяв! Тільки й зосталась сама каліч: одна баба та горбата Килина, та там...

– З тієї горбатої – роботи, як з цапа молока, – сказала сваха, – вона тільки хліб дурно збавлятиме. Дайте таки здоровеньких та міцненьких, бо міцний чоловік, як міцний горщик, не розкипить на жару.

– Але ж все-таки Килина глядітиме дітей, буде за няньку, – сказала Терлецька. – Килину дамо, а більше людей не дамо!

– І за Килину спасибі! Але прикиньте ще хоч бабу. Баба не багато заважить, а все-таки буде поміч в господарстві: хоч гуси та гусенята пастиме. Добра баба в хаті, як добра квочка: вона й дітей доглядить, і курчата добре висидить, і курчата добре вилупить, – тарабанила сваха, заплутуючись в думках.

Мельхиседек сердито глянув на свою жінку; вона догадалась, що вже наговорила сім мішків гречаної вовни, й прикусила язика.

– Як же оце воно буде? – сказав отець Мельхиседек. – Чи на словах умовимось, чи напишемо на папері?

– На папері, серденько, на папері краще буде, – заторохтіла сваха, – бо сказано: як написано пером, то не вивезеш волом. На папері, на папері! Так і бог велів!

Свати говорили, поки не виговорили зайву сотню карбованців, ще одну корову, третю пару волів, ще й Килину, хоч Килини не спитали, чи схоче вона кидать батька й матір та їхати в чуже село. Сваха все поглядала скоса в вікна, чи багато на дворі курей, гусей та індиків. Вона дуже любила гусятину, любила м'які пухові подушки й усе встоювала, щоб Терлецька дала Олесі багато гусей.

– Гуска, моя свашко, в господарстві, то свята худоба, все одно, що вівця або свиня, вибачайте в цім слові: з неї м'ясце, з неї смалець, з неї пір'я, з неї пух, з неї яйця, з неї сир, з неї молоко, з неї вовна, з неї ковбаса...

Сваха замовкла, бо догадалась, що вже геть-то вбрехала. Вона стулила рота, як тільки дійшла до ковбаси, бо догадалась, що ковбаси зовсім не стосуються до гуски. Терлецька осміхнулась, але здержала губи. Отець Мельхиседек знов суворо зирнув на жінку. Поки старі договорювались, в світлицю ввійшли молоді. Балабуха був червоний, неначе пікся на жару. Олеся була спокійна, неначе вона тільки походила, погуляла по садку та надивилась на квітки.

– Чи скінчили ви своє діло? – спитала сваха в молодих.

Олеся засміялась, крутнулась сюди-туди по хаті і впала-сіла на стілець. Балабуха промовив: «Скінчили, слава богу».

– Поздоровляємо вас! Даруй же вам, боже, щастя та здоров'я! – крикнула сваха.

– Роди вам, боже, жито й пшеницю, а в запічку дітей копицю, – сказав нецеремонно отець Мельхиседек, цілуючись з Балабухою.

Всі почали поздоровляти та цілувати молодих.

– Коли скінчили, то і ми скінчили, – зацокотіла сваха, – тепер, свате, можна й на папері нашу розмову написати, – сказала цікава сваха Марта.

Терлецький покрутився, повертівся, мусив дістати паперу. Кинулись до пер, – пер не було; кинулись до каламаря, а в каламарі чорнило висохло, тільки зосталась якась чорна кваша.

Принесли води, розвели чорнило. Килина побігла на двір, впіймала гуску, висмикнула в неї з крила двоє пер і принесла в хату. Батюшки довго чинили пера й написали на папері Мартину розмову. Перший підписався Терлецький, а за ним ієрей Мельхиседек, раб божий, за себе й за свою неписьменну жінку, рабу божу Марту, руку приложив.

– А що, отче Петре, тепер можна приступити й до заручин, – сказав отець Мельхиседек.

– Треба сповнити закон, – сказав Терлецький.

Терлецька вийшла з світлиці й швидко вернулась з восковими свічками. Засвітили свічки й поставили в кутку на столику, засвітили лампадку, що висіла перед образом.

Килина з бабою принесли саморобний килим і розстелили в кутку перед столиком. Молоді стали, побили поклони, поцілували образ і помінялись перснями. Балабуха був солідний, поважний. Олеся розчервонілась од поклонів: уся кров з її повного тіла з-під шнуровиць полилась до голови. Терлецький хотів спом'янути давнину й почав рацею до академіста зятя, але заплутався на перших словах і замовк. Зате ж сказала рацею сваха Марта! «Щасти вам, боже, на все добре, на весь ваш вік, на весь рід, на ваших дітей, на ваших унуків і правнуків. Даруй, боже, щоб ваше життя було солодке, як липовий мед, та веселе, як весна красна!»

Старі й молоді перецілувались і посідали, неначе потомились після важкої праці. Отець Мельхиседек ждав, що хоч тепер винесуть по чарці, але господиня заклопоталась і загаялась, він не витерпів і по-простацькій сказав:

– А що, паніматко-господине! Час би побризкати на молодих!

Паніматка догадалась, і на столі з'явився маленький графинчик з горілкою й маленька чарочка. Отець Мельхиседек і його жінка Марта сердито подивились на такі злидні, на таку дрібну посудину й зглянулись одно на одного.

Випили по чарці. Винесли самовар і почали частувати гостей чаєм. Коли це двері рипнули, і в світлицю влетів панич, хохітвянський економ Сигізмунд Бонковський. То був молодий, розкішний блондин, з здоровими вусами, з розкішними руськими кучерями на голові й з сірими ясними очима та з рожевими пухкими губами. Його повні щоки загоріли, але лоб білів, як у панни, а од лиця, од усієї постаті так і пашіло здоров'ям. Побачивши в Терлецького дві брички, він догадався, що в його гості. Він знав, що в Терлецького не бувають духовні, а тільки панки, й догадуючись, що приїхали які-небудь сусідні економи або їх дочки, забіг на часок побалакати та поромансувати.

Бонковський вскочив у хату, цокнув за каблуками, привітався до господаря, поцілував Терлецьку в руку, а потім і Олесю, і впав на стілець коло Олесі. Олеся до його заговорила по-польській.

– Як ваше здоров'я? Як вам цю ніч спалось? які квітки снились? – почав щебетати веселий панич.

– Спалося добре й нічого не снилось, – одказала Олеся, скося поглядаючи на Бонковського кокетливими очима.

– Чи вже ж вам і квітки не снились? – спитав Бонковський.

– Мені квітки не сняться, а коли сняться, то з людськими головами, – одказала Олеся.

– От і мені такі квітки сняться, тільки з панянськими головками та з карими очима, – залепетав Бонковський.

Бонковський та Олеся лепетали, дражнили одно одного, жартували, неначе Балабухи і в хаті не було. Мельхиседек тільки поглядав на Марту, а Марта на Мельхиседека.

– Що це за намітка сидить в вас за самоваром? – спитав тихесенько в Олесі Бонковський.

– Це сваха: приїхала мене сватати, – сказала пошепки Олеся.

– То ви підете за цю намітку заміж? – зашепотів Бонковський й зареготався на всю хату.

Олеся ледве вдержала сміх, аж губи прикусила. Гості переглядались, розмовляючи за чаєм. Балабуха сидів, надувшись.

– Хочете подивитись на мої квітки? – сказала Олеся, схопившись з стільця.

– Чом і не подивитись! Квітки й гарні панни – мені принада, – сказав тихенько Бонковський, виходячи за Олесею в сіни.

Балабуха пригадав, що Олеся говорила йому ті самі слова, й подумав, чи не думає вона вдруге заручитись з цим паничем. Він встав, взяв картуза й вийшов у садок слідком за Олесею.

Олеся побігла по доріжці до квіток і щебетала на льоту, як птиця. Бонковський біг за нею слідком, а солідний Балабуха ледве догнав їх коло грядок фіалок та астр.

– Гляньте, пане Бонковський, які чудові мої квіточки! – сказала Олеся, нахилиючись над грядкою й вириваючи фіалки. Бонковський нагнувся й собі коло неї так, що їх руки й плечі притулились, і почав рвати квітки. Олеся вирвала фіалку й дала нюхати Бонковському.

«Дає нюхати достоту так, як і мені давала нюхати. Ану, чи загадає вона й йому їсти квітки, як мені загадувала?» – подумав Балабуха.

Однак Олеся не загадала Бонковському пастись на квітках, тільки побігла по доріжці в садок, співаючи веселої пісеньки. Бонковський погнався слідком за нею, а Балабуха й собі потюпав слідком за ними.

«Йй-богу, веде панича туди, куди й мене водила. Ану, чи загадає вона цьому панкові лізти на скелі? – подумав Балабуха. – Як тільки загадає, то, мабуть, вона сьогодні вдруге стане на заручини з цим паничем».

Олеся добігла до кінця садка, глянула на Рось, на скелі, покрутилась на всі боки, заспівала пісеньки, однак не загадала Бонковському лізти ні в воду, ні на скелі. Балабусі стало легше на душі. Він милувався, як Олеся бігала, вертілась, навіть скакала й тихо співала веселої пісеньки. Бонковський лепетав і не дав Балабусі слова промовити до Олесі,

– Це мій жених, – шепнула Олеся до Бонковського, – я йду за його заміж.

– Ой мати божа! – тихо промовив Бонковський, приклавши трагічно руку до серця й підвівши солодкі очі до неба.

– Чого ви так піднімаєте очі до неба? – зашепотіла Олеся.

– Чого, чого?.. Ой ви, панни! Ой ви, квітки! Ви не знаєте, чого ми піднімаємо очі до неба! – тихо шепотів Бонковський. – Коли б ви знали, що тепер діється в моєму серці! – говорив він, одкинувши одну руку, а другу приклавши до серця. – Я скочу з цієї скелі в воду!

– Ану, стрибайте, а я подивлюсь! Я зроду не бачила, як паничі стрибають з скель у воду, – сказала Олеся, осміхаючись.

– Ой ви, панни! Ох! – зітхнув Бонковський й замовк, вгляdivши Балабуху, котрий догнав їх.

Балабусі хотілось пхнути панка з скелі в воду. Йому здалось, що панок хоче одбити од його Олесю.

Олеся побачила, що Балабуха надувся й насупив брови, догадалась, що треба перестати залицятись до Бонковського.

Вона замовкла, силкувалась бути поважною, але не зуміла.

Бонковський сипав компліменти, жартував, а Олеся не видержала й почала знов реготатись. Щоб здержати себе, вона подала Балабусі руку. Він взяв її під руку, й вони поплентались до хати.

В хаті старі балакали про свої справи й почали зговорюватись про день весілля.

– Весілля одкладати на довший час зовсім не годиться. Через тиждень або через два розпочинаймо весілля. В суботу печіть шишки та коровай, а в неділю й до вінчання, а то ще Харитін одніме парафію, – сказала сваха Марта.

– Які шишки? Ми не думаємо пекти шишок, – сказала Терлецька. – Це дуже простий звичай.

– А як же воно буде, мое серденько! – крикнула Марта. – Це буде не по-модньому й не по-божому. Де ж таки справляти весілля без шишок! В суботу ми приїдемо, коли попросите, та спечемо коровай та шишки, та й погуляємо й потанцюємо по-старечому, – допоминалась сваха.

Терлецька тільки рукою махнула. Марта зціпила зуби й надулась.

А Бонковський, неважаючи на сватів, точив баляси й реготався до Олесі. Свати скося поглядали то на Бонковського, то на Олеся й переглядались між собою. Марта зобидилась за шишки й почала прощатись. Балабуха встав з місця й очевидячки з великою напругою збирався в дорогу. Йому не хотілось зоставляти Олеся з Бонковським. Одначе гості поговорили, побалакали, стоячи, постановили день весілля й, не ждучи доброї вечері, розпрощались.

– Але ж ти, Марто, й справді велика брехуха, – вже дуже розпускала язика! – сказав Мельхиседек до своєї жінки. – Де ж таки плести таке, – що з гуски сир, і молоко, й вовна, ще й ковбаси.

– А все ж таки, хоч я й брехуха, а вибрехала небожеві дві сотні карбованців, три пари волів, дві корови, два десятки гусей, ще й Килину з бабою на придачу.

Балабуха з сватами приїхав додому, й Марта тихенько на вухо розказала Балабушисі, що Олеся виробляла на заручинах з паном Бонковським. Мати все переказала синові й радила, щоб він таки добре держав Олеся в руках і не

попускав віжок.

Балабушиха знала, що свати прийдуть од Терлецьких голодні, й подала вечерю. Мельхиседек з Мартою та з Марком Павловичем кинулись на вечерю, як вовки на барана.

– Як оженишся, сину, з Олесею, то вивчи її, як вітати гостей та не випускати їх з двору голодними, – сказала мати синові, котрий уплітав вечерю на всі заставки, аж за вухами лящало.

Оповістили день весілля.

Молодий поїхав кликати на весілля родичів та сусід. Родичі й сусіди дякували й одмагались. Він поїхав до Мельхиседека. Мельхиседек був радий їхати, але тільки Марта стала дибки:

– Не поїду нізащо в світі! – репетувала вона. – Це буде не весілля, а бог зна що. Не печуть короваю, не печуть шишок. Обсміяли мене, стару, хоч я й сваха, й хвалить бога, не вперше була оце свахою.

– Та що ж, коли вони живуть по-панській, – сказав Балабуха.

– Нехай живуть, як хотять, але нехай хоч сватів нагодують по людському звичаю. В їх і горілки не п'ють, і чарки бог зна які. Мабуть, виписали з-за гряниці, чи що! – репетувала Марта.

Одначе вона згодилась їхати на весілля. Через тиждень Терлецькі справили весілля. На весіллі й справді тільки й було духовних, що молодий з батьками та з дядьком Мельхиседеком і тіткою Мартою, та ще один сусіда батюшка з дочками. Решта була все панки та урядники з Богуслава. Олеся була убрана в білу сукню, в вінок з білих рож і цілий вечір танцювала з панками та з урядниками. Балабуха тільки сидів в академічній позі, в білій жилетці та в білій хустці на шиї й дивився, як Олеся танцювала трамблян-польки та краков'яка з Бонковським. Матушки сиділи мовчки та тільки торкали одна другу ліктями.

Довго богуславські жидки грали, довго панни та паничі танцювали. Почали розносити гостям чай, потім яблука, груші, конфети, горіхи. Батюшкам та

матушкам хотілось по чарці, хотілось добре попоісти та попопити, але пляшок та чарок ніде не було видно. Їм зоставалось тільки сидіти та дивитись. Сваха Марта почала дрімати, все куняла, сидячи на стільці, й трохи не заснула. Балабушиха торкнула її під бік і почала судити Терлецьких.

– Це не весілля, а якась дитяча панахидка з маковниками та коржиками, – сказала Балабушиха до Марти.

– Ні короваю тобі, ні шишок, ні весільних пісень по старому звичаю, – обізвалась нишком Марта. – Коли б ти знала, я так хочу їсти, що далі не видержу!

– А я б вже й по чарці випила, – обізвалась Балабушиха, – мене аж за печінки тягне. Дивись, сестро, як Бонковський стрибає, – аж вуса трясуться. Бий його сила божа! Неначе скажений цап.

Вже в глупу північ почали накривати столи. На столах понаставляли багато тарілок, багато стаканів та чарок, а наїдків та напоїв було трохи, та й те панки та урядники швидко розхапали. Батюшки та матушки встали з-за столу голодними й зовсім не п'яними, проти старого весільного звичаю.

– Ой сестро, я зовсім голодна! – тихо шепотіла Марта до Балабушихи.

– Цить, сестро, бо й я голодна, – обізвалась Балабушиха, – буду довго пам'ятати синове весілля. Нехай же прийдуть до мене свати! Я їм покажу, як вітати гостей! Я їх і нагодую, й напою. Од мене не поїдуть голодними та тверезими.

– Їдьмо додому! – зашепотів старий Балабуха до жінки. – Цур йому, цьому весіллю.

– Їдьмо, – промовила Балабушиха, – бо, здається, більше вже нічим не покрепимось, – хіба танцями та музиками. Коли б лишень Терлецький не обділив і сина таким приданим, як нас оцією вечерею.

Батюшки та матушки розпрощались з господарем і виїхали. Терлецька не дуже й запрошувала їх зостатись.

Одбувши весілля, Марко Павлович поїхав до Києва й вистарався на священика. Він заїхав до благочинного й разом з благочинним поїхав в Вільшаницю, щоб вступити на парафію.

Благочинний покликав старосту і звелів одімкнути дім священика й оповістити громаді, що другого дня в неділю буде правити службу новий священик.

– Я не маю права одмикати дому, – сказав староста, – бо то дім не громадський, а покійного батюшки. Його син Харитін позамикав хати, ще й печатки поприкладав.

– А де ж буде жити ваш новий священик? – спитав благочинний.

– Де схотять, там і житимуть, – сказав понуро староста.

– То нехай громада дасть йому квартиру, – сказав благочинний.

– Не ми обібрали собі цього священика, не ми будемо й квартиру йому давати, – сказав староста. – Громада обібрала за священика сина покійного панотця, Харитона, й хоче, щоб він був у Вільшаниці священиком.

– Коли ж владика прислав вам другого священика! – сказав благочинний.

– Коли владика прислав його, то нехай владика й квартиру йому дає, – одрізав староста.

Балабуха стояв ні в сих ні в тих. Він не сподівався такої притичини, щоб йому довелось мати тяганину з громадою.

– Вже, старосто, як громада схоче, а нового священика нехай приймає, – доводив своє благочинний.

– Ба, не приймемо! Не ми оббирали, не нам його й приймати, – знов одрізав староста.

– Але ж новий священик буде в вашій церкві службу божу правити, – сказав благочинний, – він буде в вас за священика.

– Нехай правлять: то боже діло, а громада кватири не дасть, – сказав староста.

Благочинний з Балабухою заіхали на ніч до дяка й там переночували. Другого дня вони пішли до церкви, й Балабуха одслужив службу божу. Щоб сподобатись громаді, він служив помаленьку, по-київському, по-монастирському, держав людей в церкві довго, бив поклони, знімав руки та очі до неба, падав навколішки, а в кінці служби вийшов говорити проповідь. Проповідь була довга, на давній, церковній слов'янській мові, пересипана текстами й такими словами, як: понеже, поколику, потолику. Чесна громада слухала, слухала й нічогісінько не втямила. Балабуха говорив голосно, дуже жалібним голосом. Деякі баби трохи розжалобились од того смутного тону й почали голосно зітхати. Але Балабуха заговорився, й од старого академічного звичаю з його язика почали зриватись латинські слова. Громада очі витріщила. Балабуха схаменувся, що він говорить не в академії, а в сільській церкві перед мужиками, й вдержав язика...

Служба скінчилась. Народ вийшов з церкви й почав говорити про нового священика.

– Та й довго ж держить цей піп у церкві. Вже, мабуть, і обід перестояв! – гомоніли баби.

– Що то пак він говорив? Чи про панщину, чи про щось боже? – гомоніли люди.

– Ат, верз щось таке, що й купи не держиться; ще й на кінці закувікав! – говорив титар. – Бог з ним, з цим непроханим попом. Нехай собі іде, звідкіль приїхав!

Громада зібралась коло церкви. Вийшов благочинний і почав вмовляти, щоб громада прийняла нового священика й дала йому квартиру або сплатила дім старого священика.

– Не хочемо, батюшко! Й кватири не дамо, й не сплатимо ґрунту покійного батюшки, – загомоніла громада, – ми будемо таки домагатись у владики, щоб Харитін був в нас за священика.

– Про мене, – як хочете, а я не маю права змінити, що постановив владика, – сказав благочинний, – новий священик зостанеться в вас на парафії.

– Воля ваша! Нехай зостається, але ми не будемо давати йому помочі.

Благочинний вговорював, вмовляв громаду й нічого не вдіяв. Балабуха зостався до котрого часу в дяковій хаті й пересвідчивсь, що йому приходитьсь погано. Він хрестив, ховав, вінчав, а люди або не платили йому нічого, або платили мало, а декотрі навіть носили хрестити дітей до сусідніх священників. Громада знов нарядила посланців в Київ до владики просити за Харитона Моссаковського.

Тим часом Балабуха привіз у Вільшаницю й свою жінку. Олеся вбралась у сукню, пішла до церкви й стала поперед усіх людей перед іконостасом, а не в бабинці, де ставали старі матушки з дочками. Громада загула.

– Що це воно за пані! Прийшла простоволоса, неначе дівка. Чи надула спідниці, чи намостила обручів під сукню, що така товста; й не поважає громади, й господа зневажає: виперлась поперед усіх людей перед самі царські врата, мабуть, щоб піп на неї дивився, а вона на попа!

– Ми ламаємо на їй ті обручі! – загула громада. – Це якась чи панія, чи полька, чи, може, якась невіра!

Балабуха крутився, крутився й нічого не вдіяв. Вже він і титаря загоджував, і дідів загоджував, й говорив проповіді, котрих ніхто не розумів, – і все нічого не помогло. Громада стала гопки проти його. Люди не цілували його в руку, обминали на вулиці, а що за все гірше – не давали йому грошей. Олеся пожила з тиждень на черствім хлібі в дяковій хаті й поїхала в Хохітву до батька. Балабуха побачив, що в його руках і ключі од церкви, й ризи, і кропило, й кадило, та тільки не було чого їсти. Йому доводилось або голодати, або шукати іншої парафії.

4

Чутка про те, що Балабуха одбив вільшаницьку парафію од Моссаковського, швидко дійшла й в Чайки до Прокоповичів. Якийсь дяк був у Вільшаниці, заїхав у Чайки й передав звістку Прокоповичці. Отець Степан Прокопович одпочивав у пасіці. Прокоповичка побігла в пасіку, трохи не поперекидала уликів і вскочила в катрагу. Прокопович спав, лежачи на спині й розкидавши руки й ноги.

Прокоповичка вбігла, торгнула чоловіка з усієї сили й крикнула на всю пасіку:

– Чи ти знаєш, що сталося? Чи ти знаєш, що діється?

– Га? Що? Де? Пожежа! – крикнув і собі переляканий Прокопович, схопившись і сівши на лавці.

– Чи ти знаєш, що сталося? – крикнула ще голосніше Прокоповичка й вдруге штовхнула під бік чоловіка.

– Що? Церква горить? Дзвони на гвалт! Лізь на дзвіницю! – захрипів спросоння Прокопович.

– Лізь уже ти на дзвіницю та дзвони! Вільшаниця пропала й по цей день!

– Злодії! Хтось украв Вільшаницю! Запрягай коні та доганяй! – плів нісенітницю переляканий спросоння панотець.

– Та перехрестись, та прочуняйся! – зарепетувала Прокоповичка. – Балабуха одбив вільшаницьку парафію од Харитона Моссаковського. Оце тільки заїздив до нас один дяк та й розказував нам про те.

– Та чорт його бери, коли одбив! Про мене нехай пропадає й твоя Вільшаниця, і твій Харитін! Тільки мене перелякала. Я думав, що, може, де-небудь пожежа, – сказав Прокопович.

– От тобі на! От тобі й батько! А що ж тепер робитиме наша Онися? – спитала Прокоповичка.

– Про мене, нехай плаче, нехай скаче! – сказав Прокопович і знов упав на лавку, як сніп.

– Та вставай-бо та давай нам пораду! – крикнула Прокоповичка й сіпнула чоловіка так, що той трохи не покотився під лавку, й ухопився обома руками за свою жінку.

– Одчепись, бо як дам, то й перекинешся! – закричав він сердито, знов сівши на лаві. – Дай мені доспати, а там кричи хоч до вечора.

– Вставай! Он архіерей приїхав! – гукнула Прокоповичка.

– Авжеж! Піддуриш! Піддури свого батька дурного, – сказав Прокопович і перекинувся до стіни та й захріп.

Жінка вже боялася його зачіпати, бо знала, що він спросоння б'ється. Вона пішла в хату до Онисі на пораду.

Онися походжала по світлиці та лузала насіння, неначе нічого такого страшного їй не трапилось. Мати примітила байдужний вид. Її взяла злість, що всім байдуже про те лихо, а їй самій прийшлося бідкатись за всіх.

– Походжай, доню, та насіннячко лузай! – промовила Прокоповичка ласкаво, але з отрутою в словах.

– А що ж маю робити? Хіба сяду та буду сльози лити? – сказала байдужним тоном Онися.

– Лучче сядь та плач! – крикнула Прокоповичка.

– Я, мамо, не з таківських, що плачуть, – сказала Онися й все собі походжала та насіння лузала.

– Як не з таківських, то про мене йди заміж за карапишанського дяка, бо тепер попадею не будеш.

– То й піду! Оце велике лихо! Хіба дяк не чоловік?

– Який він чоловік! Будеш цілу зиму боса ходити та горщиком воду носити!

– Аби не дірявий горщик, то й носитиму, – сказала Онися, дивлячись у вікно та лузаючи насіння.

– Хіба ж ти думаєш за його йти заміж? – крикнула Прокоповичка.

– Атож! А хіба що?

– А те, що він попом у Вільшаниці не буде! А яка ж друга громада вибере такого дурня за попа?

– Харитін не дурень. Я його люблю й за його піду заміж, хоч би я навіки зосталась дячихою, – сказала Онися, заглядаючи у вікно.

Якби Онися не дивилась у вікно, а глянула на матір, то мати, може б, стала м'якіша й спокійніша. Байдужість доччина дразнила її.

– То ти підеш за того дяка, за ту чехоню? Ба не підеш! – крикнула мати

– Ба піду й за чехоню! – тихо сказала Онися, здержуючи гнів.

– Ба не підеш, бо ми тебе не оддамо!

– Я й сама піду! Хіба я маленька, щоб ви мене оддавали?

– То ми тобі нічого не дамо. Підеш до його хіба пішки в Карапиші!

– То й пішки піду, – це мені не заважить.

– Пху на того дурного дяка! Та він же обміняв святий хліб, а до тебе й слова не промовив. Ото знайшла розум!

– Тим він мені й сподобався. Якби в його був язик такий довгий, як в мене, я б йому накладла повний віз гарбузів, як вашому академістові. Я й сама наговорю за трьох.

– Як ти йому не накладеш гарбузів, то я йому накладу не то в віз, а в його голову. Бо в його голова така заврозумнішки, як гарбуз.

– І, вже ваше минуло. Не час вам гарбузувати. А я Харитона люблю й більше ні за кого не піду заміж, окрім його, хоч би до мене приїхало двадцять академістів.

Прокоповичка тяжко зітхнула, хрюпнула дверима й знов побігла в пасіку. Отець Степан хріп, обернувши лице до стіни; тільки одна брова стриміла з-за лоба, неначе кінчик котячого хвостика.

Прокоповичка подивилась, боялась зачіпати чоловіка, а тим часом, пробігавшись по садку, трохи прохолола й заспокоїлась. Вернувшись до хати, вона не втерпіла й заглянула в світлицю. Онися походжала по світлиці та все насіння лузала.

– Хто його зна, що це за люди! Той хропе в катразі, а ця насіннячко лузає. Нема ім діла ні до чого. Сама за всіх бігай та клопочись, та й годі, – сказала Прокоповичка вже спокійніше.

– За мене, мамо, не клопочіться. Я сама за себе поклопочусь, – сказала Онися.

Тільки що Онися промовила ті слова, надворі загавкали собаки й заторохтів віз. Онися ще й у вікно не подивилась, а вже впізнала, чий віз заторохтів. Впізнала й Прокоповичка. Моссаковського віз торохтів якимось так, неначе зубами клацав.

– Хто то приїхав? – спитала мати з кімнати.

– Вгадайте! – обізвалась, не обертаючись, Онися.

– Певно, карапишанська чехоня, бо віз торохтить, як розбитий горщик! – сказала з злістю Прокоповичка. – Крутись же з ним, бо я не буду коло його панькатись.

Не встигла Прокоповичка сказати ті слова, як двері в світлицю одчинились, і на порозі став Моссаковський в чорному довгому жупані, в пасових чоботях, в широких білих викладчастих комірчиках. Його біле лице аж сяло. Сині очі блищали тихим радісним світлом. Під його пахвою біліла паляниця.

Прокоповичка кинула на Моссаковського через поріг злими очима, причинила двері й стала за дверима.

Моссаковський вглядів Онисю серед світлиці, й на його матовому делікатному лиці розлився легкий рум'янець. Онися почувала, що вона злякалась цього тихого смирного чоловіка. Вона чула, як у грудях забилося серце, як її руки й ноги неначе охололи.

– Добридень вам! З неділею будьте здорові! – тихо сказав Моссаковський і поцілував Онисю в руку.

Онися нахилилась і поцілувала його в щоку. Вона почувала, що кров разом кинулась їй в лице, а руки й ноги були холодні, неначе вона держала їх в холодній воді.

– Доброго здоров'я! Спасибі вам! – тихо обізвалась Онися.

Моссаковський поклав паляницю на столі, став і руки склав на поясі. Онися попросила його сісти.

Моссаковський мовчав, і Онися мовчала. Обое навіть не сміли подивитись одно одному в вічі. Мати стояла за дверима й слухала.

– Правдива чехоня! Не вміє навіть з дівкою побалакати й пожартувати. Мій отець Степан не так поведився зо мною, як був моім женихом!

Довго молоді сиділи й мовчали. Онися знала, що Моссаковський ладен мовчати й до вечора та дивитись на неї. Вона почувала свою незвичайність і просто заговорила про те, що в їх обох було на душі.

– Ви, Харитоне Петровичу, може, думаєте, що я не піду за вас заміж після того, як ви втратили вільшаницьку парафію? Не думайте так...

– Ні, я... нічого не думаю... – насилу обізвався Моссаковський і сказав правду: він тоді нічого не думав, тільки був ладен дивитись на Онисю хоч і до вечора.

– Я піду за вас заміж, хоч би ви й zostались дяком в Карапишах, – сміливо сказала Онися.

– Спасибі вам, Онисіє Степанівно! Які ви добрі! – обізвався Моссаковський.

Мати за дверима так крутнула головою, що намітка на її плечах настовбурчилась вище од голови.

В Моссаковського лице ніби засяло, очі заблищали. Він був ладен кинутись Онисі в ноги, але... й очима не поворушив.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примітки

1

1 Стіл (лат.)

2

2 Істина в вині (лат.)

3

3 О свята простота! (лат.)

4

4 Всьому е край (лат.)

5

5 Мир вам, найсвітліший отче! (лат.)

6

6 Ось людина! (лат.)

7

7 Схожий схожому радіе (лат.)

8

8 Дослівно «матір-годувальниця». Тут: учбовий заклад (лат.)

9

9 Вода життя (лат.)

Купить: https://tn.knigapoisk.com/ru/nechuy-levic-kiy_-van/starosv-ts-k-batyushki-ta-matushki

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)